8(с)
К71
Косарик Д.

ПУШКІН
ШЕВЧЕНКО
ГОРЬКИЙ

В НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗАХ

Кн.б. - 25.02.04

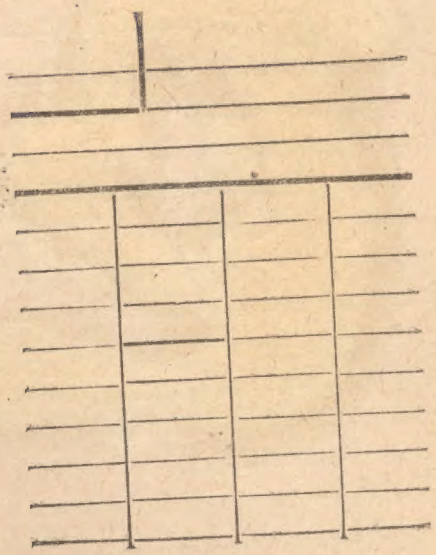

Здано до складання 20-IX-37 р.
Підписано до друку 20-XI-37 р.

Уповноваж. Головліту № 5062.
Тир. 15000. — 6 друков. арк.

Зам. № 459. Папір: 3 арк.,
ф. 62×94 — 57 кг. В 1 друк.
арк. 93 тис. літ.

Фабрика художнього друку
Державного Вид-ва „Мистецтво"

Харків, Пушкінська вул. № 44

8(с)
К 71

ПУШКІН
ШЕВЧЕНКО
ГОРЬКИЙ

В НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗАХ

Записав Дм. КОСАРИК

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО „МИСТЕЦТВО“
1937

Редактор **І. Скорина**
Художньо-техн. редактор
М. Дмитрієвська
Техкер **Є. Шубін**
Коректор **Степняк**

2-й прим.
1015686
Державна історична
бібліотека УРСР

Сонячно квітне культура соціалістичної України. Як ніколи — розвивається народна творчість. У цій творчості, крім любимих імен вождів народу Леніна і Сталіна, значне місце займають і великі письменники — Пушкін, Шевченко, Горький.

В переказах про цих геніїв слова трудящі, шануючи їх пам'ять, висловлюючи свою любов до них, оповідають цікаві факти із їх біографій, що заслуговують на спеціальне дослідження літературознавців.

Зібрані тут народні перекази про Пушкіна, Шевченка і Горького записані мною на Україні 1935 — 1937 р.

Подорожуючи по Україні, Пушкін, Шевченко і Горький лишили про себе в народній пам'яті багаті спогади. Ще не всі місця їхнього перебування мною вивчені. Про Пушкіна і Горького, наприклад, ще не зібрано переказів в Одесі й Херсоні. Про Шевченка я записував оповідання лише по Дніпру — від Києва до Черкас та на його батьківщині.

Навіть з тих місць, де вже записувались спогади про цих трьох письменників, продовжують надходити листи з новими матеріалами.

Подані тут записи про О. С. Пушкіна зібрані в с. Кам'янці (де перебував Пушкін 1820 — 1821 та 1822 рр.), в с. Дудницькому, на пристані Сокирна, Київської області, на ст. Ясинувата (Донбас), а також у Миколаєві та Лубнах.

Бував я в інших місцях, де подорожував Пушкін по Україні, але не скрізь знаходились народні оповідання про нього.

Про Т. Г. Шевченка записано перекази в пароплавах на Дніпрі, в придніпровських селах: Трахтемирів, Монастирище, Андруші, Козинці, В'юнищі, Прохорівка, Мошни (Дудницьке), Будища, та в Каневі й Черкасах.

Про О. М. Горького найбільше записано спогадів в Козельщанському районі, Харківської області, бо тут Горький користується особливою популярністю. У березні, травні,

червні 1937 року абсолютно по всіх селах цього району проходили пленуми сільрад, присвячені пам'яті Горького.

Справа в тому, що ніде на Україні, крім Козельщанського району, так довго не перебував Горький, як тут. Майже в кожному селі цього району він бував, коли жив тут у селі Манилівці 1897 та 1900 рр.

Крім того, я записав спогади про Олексія Максимовича в Харкові, в куряжській дитячій колонії ім. Горького, в колонії ім. Дзержинського, в селі Кандибіно під Миколаєвом, у комуні „Авангард", Чубарівського району, Дніпропетровської області, в Запоріжжі, на Дніпрельстані, а також у Києві.

Всі подані тут перекази записано вперше.

Крім усної творчості про великих письменників, у молодого покоління, вихованого в радянській дійсності, уже народилась велика кількість писаних творів про Пушкіна, Шевченка й Горького, але це окрема тема для збирання й дослідження. Тому ми подали тут лише декілька зразків писаних творів (Казка про Тясьмин—Л. Соснової, Пісня про Горького — О. Юренка, лист П. Дроздюка про зустріч з Горьким).

У всіх цих народних переказах чується новий, могутній, щирий голос радянського читача.

Про Пушкіна переважають легенди, бо минуло вже сто років з дня смерті і немає живих свідків його життя. Ці легенди набирають казкового забарвлення, але в них є зерно істини, біографічна основа. Про Шевченка легенда переплітається з фактичним переказом, але вже й тут фантастичний елемент займає чимале місце. Про М. Горького спогади ще свіжі, конкретні, люди ще пам'ятають дні й числа яскравих зустрічей з ним. Але серед них ми знаходимо вже оповідання людей, які ніколи не бачили Горького, а розповідають про нього легенди, немов факти (С. Г. Коменда-тенко, Г. Лавренко, П. Михно). Ніхто їм не вказує на це, як на провину, навпаки, ми бачили, як уважно слухає їх молоде покоління.

Нехай росте й множиться в переказах, легендах і піснях народне слово про цих великих геніїв.

Цей збірник аж ніяк не претендує на повноту всього того, що є в народній творчості про цих великих майстрів слова. Проте, він і в такому вигляді являє інтерес і можливо нагадає літературознавцям і фольклористам потребу записати народну думку про письменників.

Ілюстровано збірку фотографіями творів, надісланих на київську обласну виставку самодіяльного мистецтва.

ДМ. КОСАРИК

ПРО О. С. ПУШКІНА

Твори Пушкіна за життя великого поета були недоступні трудящим, але боротьба Пушкіна з царатом, ненависть його до кріпацтва, любов до народу і, нарешті, чутка про загибель поета складними шляхами доходили в глибини широких мас. Оповідання про нього, переходячи з уст в уста, обкутували образ великого поета казковими переказами.

Найбільше, звичайно, таких легенд зберіглося там, де Пушкін перебував за життя, зокрема в с. Кам'янці, Київської області.

Тут найбільш поширено оповідання Йосипа Кравченка про те, що його діда Пушкін навчив читати. Десятки переказів ходять по селу, яскраво змальовуючи образ великого поета.

„Послали пани кріпака Романа Кравченка розшукати Пушкіна і покликати його обідати. Він пішов за село, де багато могил, і зустрів поета на Чернечій горі.

— Як же ви самі не боїтесь гуляти: тут вовк телицю розірвав? — спитав Кравченко.

А Пушкін йому й одказує:

— У нас, у столиці, є такий вовк, що по сотні людей удень хапає, та й то я його не боюсь...

Довго думав Кравченко над цими словами поета, ламав голову: який завбільшки той вовк,— як віл, чи ще більший? і аж на старість догадався, що то ж — цар".

У с. Дудницькому, Черкаського району, 85-літній Іван Оврамович Гречуха, учасник турецької війни, розповів:

„Ішли Пушкін і цар удвох по вулиці. Погода була мрячна.

— Ну, поет, скажи щонебудь про цю погоду,— звернувся до нього цар.

— Під таку погоду я б біля оцього фонаря
Та повісив би царя,—

відповів йому Пушкін і не зажмурився.

— Тоді,—каже Гречуха,— цар смикнув, що й Пушкін проти нього".

Пояснення того, як могла народитись така легенда про Пушкіна, дає опублікована проф. М. Цявловським новознайдена пушкінська епіграма, що, очевидно, протягом десятків років ходила в переказах:

Мы добрых граждан позабавим,
И у позорного столба
Кишкой последнего попа,
Последнего царя удавим [1].

Ця епіграма на Україні, видно, була поширена через армію, бо ось вона вже з'являється в оповіданні лубенського коваля Семена Макаровича Линника:

„Під час розмови з поетом цар підійшов до вікна. Надворі була ніч, проти вікна на стовпі гойдався ліхтар.

— Пушкін, скажи щонебудь у рифму про ліхтар,— звернувся цар.

А той, не довго думаючи, відповів:

— Коли б замість фонаря —
Та повісить руського царя.

Цар розгнівався.

— А тобі, Пушкін, такої долі недовго ждати доведеться".

Боротьба великого поета з Воронцовим теж відома в народних оповіданнях. Про це розповідали мені дніпровські рибалки на пристані Сокирна.

Той же Семен Линник від свого старого батька чув такий переказ:

„У графа Воронцова мав бути банкет. Розіслали запрошення. Першим прийшов Пушкін. У передній кімнаті лежала книга візитів. Він у ній і написав:

Граф Воронцов
Со всех концов
Собирает на бал подлецов.

Прийшов час починати бал, а в залі гостей нема. Бо хто прийде, гляне на запис і повертається.

Воронцов присікався до Пушкіна, а той йому відрубав:

— Ну, що ж — я написав чисту правду".

Боротьба Олександра Сергійовича з царем Миколою I, що прийшов на трон через кров на Сенатській площі, теж знайшла відгук в народних переказах.

На ст. Ясинувата залізничники розповідали мені оце оповідання, і на Лубенщині знає його тов. Линник.

„Цар Микола викликав Пушкіна на розмову. Поет стояв біля вікна, шибки намерзли. Олександр Сергійович мовчки нашкрябав на вікні:

[1] Кр. новь, № 1, 1937.

Не столько нацарил,
Сколько начудесил:
Семьсот в Сибирь сослал,
А пятьсот повесил.

Імператор, прочитавши, гукнув:

— Шкода, що не повісив і п'ятсот першого...“

Треба відзначити, що при житті Пушкіна дійсно ходила по руках епіграма, тільки в ній була інша редакція:

120 в Сибирь сослал,
А пятерых повесил.

Трагічна загибель народного поета викликала у найглухіших кутках країни обурення. Перекази старих людей про смерть Пушкіна вірно вказують на справжнього убивцю.

У Кам'янець-Подільському кухар військового санаторію Микола Тимофійович Вітвицький чув ще від батька в 1905 р. (на цукровому заводі біля ст. Попилюхи), що „Коли люди почули про смерть Пушкіна, то саньми з'їжджалися у столицю за тисячі верст, але тіла його не знайшли, бо воно було під замком у коморі. Для царя Пушкін був небезпечний“.

На березі річки Інгул купались минулого літа червоноармійці і розмовляли про Пушкіна. Тов. Петренко з батальйону зв'язку згадав, як у дитинстві його батько, робітник миколаївської корабельні, розказував своїм товаришам таку легенду:

„Цар приказав Пушкіна умертвити. Люди збиралися його поховати з пошаною, але царські вірні міністри спалили його. „Хай і мертвий не лежить він на царській землі“. А щоб люди не знали про нього, то й книги, сотворені Пушкіним, у вогонь кидали. Але Пушкін був людина мудра. Він, роз'їжджаючи в різних краях і передчуваючи смерть, ховав свої твори в горах Кавказа. Після смерті тайні учені їздили і збирали його писання, складали листочок до листочка, і виходили книги“.

Так творяться легенди про улюбленого співця.

Пушкінський комітет с. Кам'янки закупив тисячу портретів Пушкіна.

Біля районної книгарні в дні ювілею з досвітку збиралися старі й малі, щоб купити новий томик творів Олександра Сергійовича.

Учні школи ім. Пушкіна пишуть вірші, присвячені поетові, в яких висловлюють любов до нього за те, що Пушкін писав про „кріпацьке лихоліття“ і про

... декабристів тайні мрії
І Пугачова повстання.
... Давав знедоленим надію
І рідний край зі сну будив.

. . . . . .

Не вмер поет, його не вбила
Мерзенна Дантеса рука.
Живе віршів чудова сила
В серцях колгоспника й робітника.

Таких віршів на Україні уже написано сотні, але це вже не усна творчість, і тому ми не включаємо їх сюди. Вони заслуговують на спеціальні дослідження.

* * *

Такий мені сон чудний та незвичайний сю ніч привидився. Шура наш писав до ранку, світла не гасив. Я встану, подивлюсь на нього та й знову ляжу. І вже перед світанком... наче я в Миколаєві у будинку пана Сухомлина. Там я колись пралею служила. Входжу в панську світлицю — на столах усе розкидано, безладдя. Оглянулась, коли входить Пушкін. Я його й пізнала по рисунку. Молодий і красивий, як небо. Ламає він руки, хвилюється, сплеснув долонями й жаліється:

— У мене все розрушено, Маша...

— То нічого, кажу йому, старе ламається, а нове воздвигається.

Він аж повеселішав і перепитав:

— Правду кажеш?

І розтанув, як хмарина, ранком. Я й прокинулась. Та й не знаю, до чого цей сон мені отакий приснився.

Марія Олексіївна СОКОЛОВА, 69 років, с. Приліпка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Ви питаєте, як було діло з книжкою Пушкіна? Добре, коли вам цікаво, то розкажу. Але це буде довга казка.

У 1915 році я був призваний захищати „віру та отечество", хоч з мене був захисник і неважний, а все таки плутався в шинелі. Довелося мені служити в Києві. В Управлінні начальника кінських запасів. Там був один офіцер, ротмістр, на прізвище Качалов. А я хоч трохи грамоти й знаю, але не міг звикнути до військових артикулів, ставать у фронт та відповідати по-военному, до того ще й не знав, що нам, нижнім чинам, без дозволу начальства заборонялось читати і мати при собі книжки, крім молитвослова та євангелія. А я собі купував, що попало і що хотів. І назбирав повний сундучок, цілу бібліотечку завів, так що уже в мене брали другі товариші читати. Одного разу той самодур застав писаря з книжкою — він читав Пушкіна. Причепився до нього — де ти взяв? Той здуру сказав — у Салабая. Офіцер до мене. Зробив обшук і забрав усі книжки і за це вирішив погнати мене на фронт. Мене направили у Галіцію, у Черновиці. Това-

риші, довідавшись, що я виїжджаю з Києва, пооддавали мені книжки, що брали в мене. Таким чином, у мене знов зібралась бібліотечка пушкінських творів. Був і „Кобзар" Шевченка. Прибувши у Черновиці, я читав вже, скільки хотів. Познайомився з одною родиною на прізвище Андрієвичі. Вони цікавились нашою Україною, і я їм розказував, що знав про свою Кам'янку та навколишні місця: Чигирин, Суботів, Медведівку, Канів, Умань. Я співав їм наші пісні. На прощання я подарував їм на згадку твори Пушкіна російською мовою, бо у них був переклад німецькою мовою, а вони дуже хотіли читати його рідною мовою.

Максим Федорович САЛАБАЙ, колгоспник с. Кам'янки, Київської обл.

* * *

Мій батько чув від свого батька отаку казку:

Одного разу на родинній вечірці у Давидових довелося Пушкіну сидіти з якимсь багатим і модним паном. Той гість знав особливості дотепного Пушкіна та ніби жартуючи звернувся до поета з таким запитанням.

— Я от, приміром, хочу пити, як на вашу думку зручніше буде погукати на лакея: „Человек", принеси мені води" чи „подай мені пити".

Пушкін йому порадив, що найвірніше піти самому напитися, а коли — ні, то погукати: —„Эй, человек, гони меня на водопой"[1].

З шкільного журналу кам'янської школи ім. Пушкіна. М. КРАВЧЕНКО, учень 8 класу.

* * *

Коли мені було вісім років, дід учив мене читати.

Наука дідова не йшла мені в голову — все було жду, поки хто з сім'ї роззується, я тоді мерщій за чоботи і біжу на ковзанку.

Дід мені докоряв:

— Ледащо, є кому вчити, а воно не хоче. Попробував би так, як я... В селі були грамотні тільки піп, дяк та писар. Вони не то що вчити, а й говорити не хотіли з селянством. А проте я вивчився...

У мене тоді й вирвалось:

— А хто ж вас вивчив, дідусю?

Дід розказав:

— Як був я таким, як ти, пішов працювати до панів на кухню. Батько мій був там поваром.

---

[1] Цей переказ книжкового походження. Розповідається він так само і про Т. Г. Шевченка.—*Д. К.*

У панів жив того літа молодий учений панич. Він усе книжки писав, у вільний час ходив на річку й сидів самотньо в скелях, гуляв у панському парку, любив гратися з дітьми.

Одного разу зустрів він мене в коридорі, розпитав, що я роблю, як живу, а потім і каже: „Хочеш навчитись читати?“ Я згодився з охотою, і ото він мене вивчив азбуки...

Тепер я пригадую оповідання свого дідуся і думаю, що той панич був ніхто інший, як Олександр Сергійович Пушкін.

З творами Пушкіна я вперше познайомився в 1907 році, коли сидів у херсонській тюрмі за участь у революційних гуртках та в підготовці страйку, бо я працював перед тим у Кривому Розі на рудниках. У своїх творах Пушкін писав про волю. Твори хороші, їх легко читати і вивчати напам'ять. Я дуже люблю Пушкіна.

Й. Ф. КРАВЧЕНКО, 52 роки, колгоспник с. Кам'янки (з газети „Кол. праця“).

* * *

Біля пушкінської скелі, де Тясьмин різко зміняє свій напрямок з північного заходу майже на південь, багато років тому стояв водяний млин! Старий уже був млин, та не молодший від нього був і мірошник, дід Онуфрієнко. І тому, що він був мірошником, то й нащадків його прозвали Мірошниченками.

Млин належав поміщику Давидову, у нього й працював старий Онуфрієнко. Коли до Кам'янки приїжджав Пушкін, він дуже любив відвідувати скелю над Тясьмином, заходив у млин і розмовляв з старим мірошником.

Мірошникові далеко було ходити додому, їсти йому носила у млин онука. Років їй було небагато, та на зріст удалася така, що батьки забороняли їй попадатися панам або управителю на очі — заставлять одбувати панщину.

Одного разу онука не вбереглася. Несе вона дідові обід, а назустріч їй панич. Стрункий, без шапки, з кучерявим чубом. Дівчина кинулась тікати у високий бур'ян, убік від стежки.

— Дівчино! Чого тікаєш? — обізвався ласкаво той.— Я тобі нічого поганого не зроблю.

Вона зупинилася і розповіла йому, чого ховається від панів.

— Не бійся,— заспокоїв її Пушкін,— я не з тих, що на панщину посилають. Я книги пишу.

Він поступився з стежки, і дівчина побігла додому.

Й. Ф. КРАВЧЕНКО, 52 р., колгоспник с. Кам'янки. Записав М. Теплоухов.

* * *

Моя баба ще дівчиною служила у поміщика Василя Львовича Давидова. Про ті часи вона багато розповідала.

Приїхав Пушкін до Давидова з генералом Раєвським. Генерал Раєвський був родич Давидову, а Пушкін був йому знайомий. Отже вони разом і приїхали до Давидова на банкет.

Після банкету Раєвський повідомив Давидова, що Пушкін хоче пожити в Кам'янці і писати книжку. Він просить дати йому спокійну кімнатку, в якій він зміг би працювати. Давидов погодився на це, й Пушкін остався в Кам'янці, оселившись в одному з будинків Давидова.

Далі баба розказувала мені про те, що Пушкін мав звичку дуже рано вставати. Вставши, він завжди йшов на річку, на скелю. Що він робив там,— невідомо, а повернувшись, сидів у хаті до півдня, читав, писав. Після того виходив на двір, заходив на стайню, молочарню, птичню, розмовляв з селянами. Розпитував, як живеться людям, як з ними поводяться пани. Говорив і зі мною.

Іноді Пушкін виходив гуляти в парк. Коли по дорозі зустрічалися селянські діти, він завжди роздавав їм гостинці. Діти, довідавшись про щедрість панича, гуртом зустрічали його біля входу в парк. Він дуже люб'язно розмовляв з ними.

Прожив Пушкін у Кам'янці два місяці, а потім виїхав. Старі люди кажуть, що в час перебування в Кам'янці Пушкіна і наглядачі були м'якіші. Вони, видно, „соромилися" його і були не такі люті.

Сам я читаю й люблю Пушкіна за його твори.

В. П. БЕЗВЕРХИЙ, 36 р., колгоспник с. Кам'янки.

* * *

Мій дід був молодший від Пушкіна на 12 років і помер на 110 році свого життя. Мені він часто розповідав про Олександра Сергійовича, як про відомого тоді поета, що приїжджав у Кам'янку до Давидових.

Дід говорив мені про те, що Пушкін жив саме у „зеленому будинку".

В 1825 році управитель маєтку Давидових Олеандер перетворив цей „зелений будинок" на німецьку кірху.

По закінченні школи, в 14 років мене взяли у майстерню при дворі Давидова. Там я часто і від службовців чув, що Пушкін жив у „зеленому будинку".

Мені відомо, що цей будинок після того двічі капітально ремонтувався.

УЗЛЕНКО, робітник цукрового заводу, с. Кам'янка, Київської обл.

* * *

Я з дитячих років уважно прислухався до оповідань про перебування Пушкіна в Кам'янці. Довго схоронялася старенька альтанка, в якій іноді любив посидіти Пушкін. Вона повсякчас мене вабила. Проте, була вона заперта. І от, одного разу мені пощастило побачити її. Сторож якраз відімкнув її, щоб позамітати, і я зайшов разом з ним.

Мене охопило дивне почуття. Стіл посередині, лавочки попід стінами, різнокольорові шибки — все мені здавалося якимсь особливим. І якби оті бандити-коцурівці не зруйнували альтанки, був би в нас ще один пушкінський пам'ятник.

М. САЛАБАЙ, робітник цукрового заводу, с. Кам'янка.

* * *

В Кам'янці Пушкін жив у тому будинку, який зараз міститься на території Шарикопідшипникового ремонтного заводу. Біля цього будинку був невеликий садок, а в ньому альтанка. Олександр Сергійович часто писав вірші в альтанці. Там був стіл і декілька стільців. Передня частина альтанки була оброблена дерев'яним дашком, його підтримували невеличкі стовпчики.

Розповідають, що на дошках унизу рукою Олександра Сергійовича ножиком було вирізано вірша. Змісту його не пам'ятають, але той вірш уцілів був на дошках до того часу, поки банди Коцура не розламали альтанки.

Робітники цукрового заводу, с. Кам'янка, Київської обл.

* * *

Моя мати замолоду служила за пралю в поміщиків Давидових. Вона добре пам'ятала, як Давидови, до приїзду Пушкіна, завжди прибирали для нього одну кімнату вікнами до річки, в тому будинкові, що й досі лишився на території заводу.

Пушкін довго не жив у Кам'янці, а перебував у Давидових найчастіше, в дні якихось свят. Бував Пушкін влітку в Кам'янці [1]. Тоді він часто виходив на берег річки, бо любив купатись у ній. Там серед скель він собі обібрав одне місце, один найбільший камінь, оточений водою. На тому камені-скелі Пушкін, грiючись на сонці, писав вірші. Ця скеля й по цей день носить назву „Скеля Пушкіна". На березі річки його зустрічала ватага дітей. Пушкін любив дітей, щоразу дарував їм гостинці, розповідав казки. Діти дуже любили Пушкіна, як „доброго панича", і в кожний його приїзд вони горобиною зграєю літали за ним,

[1] За всіма біографічними даними, літом Пушкін у Кам'янці не бував.—*Д. К.*

коли він виходив за ворота панського двору. Та не тільки діти, а й дорослі скрізь зустрічали Пушкіна приязно. Він скрізь собі знаходив друзів серед простих людей. Коли він приїжджав до Кам'янки, то селяни повідомляли один одного про його приїзд.

У родині Давидових дуже поважали Олександра Сергійовича, він у них був за найпочеснішого гостя. Великі в'язки рукописних його творів були найулюбленішою літературою для читання ще за тих часів в родині Давидових.

Пушкін часто в місячні ночі любив гуляти в давидовському парку. Часто сидів і в альтанці самотній. Так проводив він свій час у Кам'янці.

БЕЗВЕРХА, колгоспниця, Кам'янський район.

* * *

Цікавився Пушкін українською народною творчістю. Неділями він спеціально виходив на торговицю послухати кобзарів і лірників. Давидови іноді запрошували кобзарів до свого будинку, щоб Пушкін мав змогу їх послухати. Пушкін позаписував деякі пісні й думки, розпитував дідів про минулі часи. В записах учителя Теплоухова була замітка про те, що його бачили коло селянських хат. Поет сидів і слухав журливих пісень, що співали йому дівчата.

1015686

Нащадки слуг Давидових розповідають подробиці з життя Пушкіна у Давидових. Багато часу віддавав Пушкін роботі — читанню в бібліотеці й писанню. Тов. Боровікова переказує з уст матері, яка довгий час служила у Давидових, де саме любив гуляти Пушкін. Улюблені місця прогулянок поета — в напрямку до скелі і в парку.

Коли до Давидових з'їжджалися гості, Пушкін не обмежувався вже „Каменкой тенистой", а брав участь у дальших екскурсіях. Їздив з іншими на полювання, до мальовничих ярів тощо. Не раз бачили перехожі, як поет прогулювався в парку, ходив до ставка. Гуляв Пушкін і місячними ночами. Ці прогулянки спричинилися, очевидно, до оспівування „звезды печальной, вечерней звезды". На Тясьмині бачив маленький „дремлющий залив в черных скалах вершины".

У Кам'янці Пушкін закінчив „Кавказького бранця" і читав його друзям. Збереглися спогади про те, як працював Пушкін. Він багато писав і малював. На столі у нього завжди було багато списаних і помальованих листків паперу. Закінчивши роботу, Пушкін висовував одну з шухляд свого письмового столу і широким рухом згортав у неї всі листки. Сідаючи знову до роботи, поет виймав з шухляди ці листки, сортував їх, дещо знищував, а дещо закінчував і ховав.

[illegible]

Після від'їзду Пушкіна в шухляді столу залишалося багато паперів, що їх поет не вважав за потрібне брати з собою.

Одягнений Пушкін був чепурно, ходив у плащі або в шубі.

„Одного разу,— переказує дочка покоївки Давидових,— „панич" бігав по бесідці, хватав себе за голову, смикав волосся. Обличчя було таке, ніби він хворий. Я побігла до барині й сказала про це. Пані й дехто з гостей пішли за паничем і привели його додому. Він їм щось говорив і показував листа".

Якась неприємна звістка, очевидно, дуже схвилювала поета і він пішов до затишної альтанки, щоб побути насамоті. Покоївка не зосталася байдужою до страждань „панича" і швидше побігла передати про його нервування.

Записано в с. Кам'янці, Київської обл.

КАЗКА ПРО ТЯСЬМИН

Посеред горбовин тече річка. Вона, як п'яний, хитається, шумує. Тече річка поміж берегами, а береги — це два брати рідні. Суворі й сиві. Одяглися в біле, бо зима. Проте річка ще не замерзла.

Береги вміють мовчати. Горді дідугани — один — Хребет, а другий — Вись. Вони безсмертні й пишаються: Пушкін їх увіковічив.

А було це дуже давно. Багато з того часу води протекло, багато разів весна розцвітала. Предки говорили, що Вись молодший від Хребта на одну мить, вони — близнюки.

Відтоді минуло сто та ще й наверх ста шістнадцять літ.

Була рання весна. Вона дужою рукою обкинула землю зеленим килимом і зверху потрусила пучками цвіту. Тієї весни до берега прийшов юнак. Шовковистий пушок на його обличчі. Він глянув у Тясьмин. І скелі задивились на вроду кучерявого юнака з променистими очима; а він уже весело кликав сюди своїх товаришів. Вода відбила його образ у собі. Він кинувся в річку купатися.

— Що ти робиш, Олександре?.. Холодно ж, рано!— гукнуло йому товариство.

Тоді береги вперше почули його ім'я і запам'ятали.

Річка Тясьмин і Олександр стали друзі. Він приходив до неї уже сам.

У день народження річки Тясьмин льодовик подарував їй скелю з граніту. На ту скелю тепер сідав юнак і довго дивився на Тясьмин, згадуючи свою північну ріку з рідною назвою: Нева. Потім схилявся до скелі й писав. І саме тоді (це бачили Хребет і Вись) до нього прилітала золотоволоса дівчина з очима, як ранок, із станом польової квітки, а що вона йому шепотіла, вони не вчули.

Тясьмин хвилювалася, а береги не могли відвести очей від дівчини.

Олександр довго з нею розмовляв. Вона чарувала його синіми очима спід густих вій, очі то блищали, то вкривалися смутком. Він розумів її мовчазну мову і писав...

Вона торкалася рукою його чола і згасала, як вранішня зоря. Сумно ставало тоді на Тясьмині.

Так було щодня. Брати-береги закохалися в Музу (так гукав на ту дівчину юнак). Вона була дивна, ясна, навіть Тясьмин її не ревнувала до поета.

Минув щасливий тиждень. А потім прийшов Олександр і сказав: „Прощай, Тясьмин! Прощайте й ви побратими — Хребет і Вись!"

Зійшов на скелю і гостряком кременя на згадку щось прописав на ній, і коли писав — іскри шипучі у воду сипались...

Зажурилася Тясьмин, захвилювалася, закружилася виром у розпачі. Стогнала. Боляче розлучатися з милим юнаком. А він обернувся до неї та й махнув рукою:

— Побачимось...— луною покотилося по степу аж до Дніпра.

Ремствує Тясьмин на своїх братів:

— Чом не втримали його?

Та й засумували всі троє разом. Не прилітала більше й Муза.

Старий батько Дніпро сказав доньці:

— Не журись, він ще повернеться. Не сумуйте й ви, хлопці!..

Вони щодня виглядали Олександра.

Приходили потайки люди на Олександрову скелю і намагалися прочитати — що там написано. Скелю обмивала любовно Тясьмин, і стояли, заростаючи мохом зеленим, Хребет і Вись.

Замріяно чекали шістнадцять літ і шістнадцять зим і діждалися...

На початку року холодного, коли Тясьмин вже була скована мостами крижаними, вихром прилетів вітер з далекої Неви і приніс жахливу звістку:

— Олександра вбито...

Застогнала, дико заревіла Тясьмин, в розпуці розірвала на собі кригу, захвилювалась, високо піднялась, сколихнула береги і безсило впала донизу в німій злобі.

З того часу суворо дивляться Хребет і Вись. Вони вже сиві, позаростали, бо відтоді минуло сто, а наверх ста іще шістнадцять літ, та вони ніяк не можуть забути того юнака з кучерявим шовком на голові і променистими очима.

А люди поміж камінням стежку втоптали до скелі. Знайшлись такі, що й напис прочитали; прочитали й зрозуміли — то він початок пісні на камені накреслив.

І понесла Тясьмин казку про нього до старого батька Дніпра, а він уже далі покотив її до Чорного моря, до синього океану.

Розказала комсомолка Л. СОСНОВА на пушкінському вечорі 1937 р. у кам'янській школі ім. Пушкіна.

ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Любов народу до великого поета в наші радісні, творчі дні виявляється в однаковій мірі і в побудові пам'ятника,і в вивченні його творів, і тоді, коли на олімпіаді самодіяльного мистецтва читають його лірику, і тоді, коли надають його ім'я колгоспові, і тоді, коли старші віком розповідають молодшим легенди і перекази про нього.

Оповідання про Шевченка можна чути не лише на Україні — в різних частинах СРСР про нього існують усні перекази, так само, як на Радянській Україні є чимало легенд і переказів про О. Пушкіна та М. Горького.

Протягом серпня — вересня 1936 року автор цих рядків, подорожуючи Дніпром по маршруту Шевченка 1859 р., записав ряд легенд і переказів про Тараса Григоровича. Не треба було якось особливо заохочувати робітника чи колгоспника, щоб він почав розповідати.

На пароплаві „Сталін" їде з Києва Євмен Сидорович Письмак. Він справився з своїми колгоспними ділами у столиці, купив подарунки для сім'ї, сидячи в гурті пасажирів, виглядає у вікно. Дніпро зашумував, наближається гроза.

— Реве та стогне Дніпр широкий,—мимоволі вирвалося у дідуся. Йому вже 62 роки, його діти за радянських часів не раз читали в хаті „Кобзаря". А до революції він Шевченка не читав. Чув тільки, коли „дід сивий, як молоко" розповідав про Тараса. Біографічні дані обмежувалися скупою, але надто важливою довідкою: „Тарас у Кирилівці пас череду і був сирота". Цього було досить, щоб почувати його рідним. А далі йшла фантастика сивого діда. В його казках поет зв'язується з віковічною боротьбою селян проти панів-поміщиків. Переказ діда чув товариш Письмак дома в с. Гришенці, Канівського району.

„Як виходила воля, десь на засіданні зібралися пани— дати людям землю чи не дать? І вирішили — не дать.

А Тарас Шевченко та підслухав цю мову, вийшов на двір, де стояли позапрягані панські коні. Так він чи одняв віжки, чи поодрізував, не докажу. Ну, та як вони посідали їхать, а нема чим править коней, нема віжок, то тоді Тарас і каже: „Егеж не можна їхать без віжок? Отак не можна людям без землі жити".

Вислухавши оповідання Письмака, пасажири засміялися, пожвавішали і пішли оповідання далі. Зиновій Ялисейович Воробйов, робітник київської 8 взуттєвої фабрики, почав розповідати те, що він чув у 1911 році в Києві, коли був учнем у шевця-кустаря.

„У Києві, там, де тепер будинок по Хрещатику № 2, була Европейська гостиниця. Літом усі столики зайняті. Там сидів під пальмою генерал з жінкою. Зайшов парубчак: „Дайте борщу,— замовляє собі,—і печеню". Генерал хотів поглузувати з нього: „Ти здалеку?—питає парубка.— А почому свині у вашому селі?" Парубчак смикнув до чого це запитання, не змирив генералу: „Отакий кабан, як пан, то нічого не варт, а така свинка, як ваша господинка, то в ціні". Тоді всі догадалися, що то був Шевченко".

Це — анекдот з виразною тенденцією протиставити дотепного Шевченка генералові. Варіантів подібних оповідань про Щевченка безліч.

Тут же, на пароплаві, після оповідання тов. Воробйова, можна було почути уже десятки оповідань, які, починаючи від якоїсь деталі біографії поета, переходять до вигадок, але з таким зафарбленням, що в них виростає легендарний образ сміливого, відважного борця за свободу кріпаків. Характерно, що легенда обов'язково кожен факт його поведінки зв'язує з певним географічним місцем.

Кожен оповідач намагається біографію поета хоч якнебудь зв'язати з своєю місцевістю. Дід Гаврило Іванович Пугач розповідає:

„Коли Шевченко вмер, то везли його через наше Халеп'я волами на Канів".

Хоч молоде покоління й знає тепер, що везли його з Києва до Канева пароплавом по Дніпру, одначе ніхто не заперечує старому. Існує тут же в Халеп'ї переказ, що показує, як народ ставився до організаторів похорону Шевченка.

„Пани після смерті Шевченка продали його картини і на гроші спорудили похорон. Везли труну пароплавом, а нікого не допускали, щоб люди й не знали про Шевченка".

В легендах і переказах, записаних від колгоспників, Тарас Григорович змальовується — в слові і в ділі, навіть, зовнішньому вигляді, як революціонер-демократ. Який одяг носили оповідачі, у такий одягають вони і свого поета.

„Шевченко був хороший дід. У довгій мужичій свиті

овечого сукна, ловив рибу в Дніпрі, з рибалками варив її", розповідають про нього старі люди в с. Андрушах, Переяславського району.

У селах Переяславщини, де Тарас Григорович справді 1845 та 1859 р. бував і де брав матеріал для творчості, де змальовував сумні пейзажі, вітром підбиті людські оселі,—тепер, у тутешніх колгоспах найбільше переказів збереглося. Тут буде менше фантастики, а більше правдивих деталей, які заслуговують на увагу біографів.

„Дід Бичок із Козинців перевозив Шевченка на той берег. Того діда у пана Саєвича били, катували і питали: „Куди ти його перевіз?" Як не били, дід нічого не сказав, і пани Тараса не впіймали. Аж перед смертю Бичок синам признався, кого він перевозив і куди".

Розповідають у с. Андрушах: „Отут на горб'яку стояло два дуби—близнюки по 400 літ. Шевченко їх малював і щось писав під ними. Тепер на тому місці новий місток ми поставили через протьоку Ситне".

До Ялисея Яковича Бичка в село Козинці направляють скрізь у Переяславському районі, той, мовляв, найбільше знає про Шевченка.

Він уже літній колгоспник, майструє на подвір'ї, з охотою розповідає про поета, пам'ять якого в їхньому роду в особливій пошані.

— Від князів ховався Шевченко по селах Переяславщини,—починає Ялисей Якович,—кватирував у мого батька, а товаришував з малярем Василем. Жив днів по чотири то в нашій хаті, то в маляра. На ньому шапка, чекмень. Штукуватий був, як зачне приставлять... Та він, сину, такий був,—зна що, ти й думаєш... Я недавно на буряках почув: його пісні заводять, значить тепер його пісні обновились.

У нього ума багато було. Він во всіх державах був. Ти його не вцілиш. Де його не забирали! Конниця бігала за ним. Драгуни хотіли вбити. У нас у селі довго була його картина, а тепер нема. З моїм батьком він пісню співав:

Збунтувалась на морі погода
І спід хвилі нічого не видко.
Тільки видно красную лодку,
Красна лодка та красніє, гей,
А на ній парус да біліє...

У нас річка Трубайло тече в Дніпро. Він тут їздив, знав усі ходи. Пани його продали, та він про все те взнав. Мій батько з трьома товаришами його човном у Канів як одвіз у 59 році, то більше й не вертався Тарас. Люди його шанують за слово і діло. І ворожки не скажуть, що наперед буде, а він знав, що отака жизнь буде. У Петербурзі, тепер воно Ленінград, там у мене син Михайло

швидко має полковником буть. Раніш не образовували, один чоловік у нас був грамотний на все село, школи й були, так нашого брата не допускали. Старшина з булавою прийде: „Чого податі не платиш? Станови ногу в піч". Нагорне жару з печі і поставить босою — терпи.

— А ти чого не платиш? — до другого.

— Ось піду на берлину, зароблю.

— Задирай ногу на плетінь. Стій так. — Третього в погріб, а Василя Никифорового вхопив за петельки та й тіпає. Знущеніє. Поліція. Отакі, сину, времена були, коли тут Шевченко ходив. Коли батько перевіз його в Канів, він троячку дав. Все село тоді на моїх іменинах гуляло".

Це цікаве оповідання має тверду фактичну основу. У біографії Шевченка значиться: „10 червня 1859 року, після повернення з заслання, він був у Переяславі у лікаря Козачковського, і пробув у нього одну добу, а 19 червня був уже на Михайловій горі (Прохорівка) у Максимовича". А де був Шевченко цілий тиждень між цими двома датами — було невідомо.

Село Козинці знаходиться за десять кілометрів від Переяслава. Дуже ймовірно, що Шевченко справді ці дні жив у Козинцях і В'юнищах, а звідси човном його одвезли у Канів. А те, що оповідач зв'язує його перебування з днем свого народження (14 червня), — це лиш доповнює біографічну канву Шевченка. Отже, переказ заслуговує на особливу увагу. Крім того, оповідання показує знайомих і товаришів Шевченка — з народу.

Село В'юнищі, Переяславського району, в біографії Шевченка займає видатне місце. Тут він 14 грудня 1845 року написав поему „І мертвим, і живим, і ненародженим", 17 числа — „Холодний яр", 19 — „Давидові псалми", 20 — „Маленькій Мар'яні", 21 — „Минають дні", 22 — „Три літа". Крім того, він змалював одне подвір'я, написавши на малюнку „У В'юнищі". Тому так багато й збереглось переказів у цьому селі про поета.

Село В'юнищі тепер звертає увагу екскурсантів своєю заможністю. Колгосп ім. Петровського забезпечив своїх членів телятами, коровами, свинями. Дівчата-рукодільниці готують мережки на експорт. Сотні гектарів зернових культур старанно оброблені. Сільрада планує оспівану Тарасом річку Трубайло повернути й пустити через В'юнище. Хочуть освітити енергією електростанції своє село.

Про Шевченка у В'юнищах розповідають:

„Зимою того году, що велика вода була (1845), Тарас Шевченко жив у В'юнищах у Самойлова. Один раз він прийшов до шинку і там з дядьками почав балакати. А під час розмови побачив у соцького Терещенка в дворі наймичка несла мішок із льоху боса по снігу. Шевченко по-

білів і вказав людям на ката. А тоді склав про неї думу. Це було на тому дворищі, де ото школярі на перерві грають".

Далі по Дніпру, чим ближче до Канева, до могили поета, тих оповідань, переказів і спогадів більше.

Із усього видрукуваного дожовтневого фольклору про Шевченка переважають речі містичні, з релігійними мотивами. Минулого літа ми говорили про Шевченка з різними людьми і ніде тепер нічого подібного не чули. Навпаки, народні перекази в Каневі та околицях могили ясні, реалістичні і в більшості історично вірні.

Ось 54-річний робітник — друкар Карпо Олексійович Яхимович — розповідає:

— Привезли його прямо пароплавом „Кремінчук" до Канева. Хлопці й дівчата, в стрічках, несли на руках труну, кидали гілки на дорогу. Хоронили з честю, бо він народний. Заховано його, як поета і чоловіка. Нагорнули могилу. Вже і ніч, з Дніпра туман узявся, а люди не розходяться. Був випадок, що могила була розрита, шукали документа про волю. Бо скрізь по селах поміщики не давали волі. Кріпаки попів ловили і босих по колючках ганяли, щоби про волю маніфест прочитали. Потім наносили землі спід лісу на могилу Шевченка і ото насипали на Чернечій горі та ще одну гору. Коли він був живий, то приходив на цей шпиль, хотів хату собі поставити.

У 1906 році агітатори на могилі мітинги скликали, а стражники розганяли. Тоді ми посідали на човни і збиралися в лозі на острові. Наговоримось, а перед світом у тумані розпливались човнами по воді на всі сторони з одною піснею

...Порвем, порвем всі кайдани...

Таке правдиве оповідання робітника про могилу та її революційне значення. Особливо цікавий відгук у цьому переказі про велике заворушення серед кріпаків, що мало місце в 1885 році в селах: Ситники, Сотників, Пішок, Самородні, Виграєве, Корнилівка біля Корсуня. Кріпаки вимагали від попів читати маніфеста про знищення кріпацтва. Повстання було жорстоко придушене збройною силою. Ватажків повстання було виловлено за вказівками тутешніх панів. „Виновнейшим определено было давать по 800 розг, другим по 600, иным по 500, но меньше 300 не было. Всякого наказываемого клали на землю; два держали: один сидя на голове, другой на ногах; два солдата били; для перемены еще стояли два солдата; били березиною тонкою; однако некоторых понесли полумертвыми с места наказания". („Посмертный рассказ Антония Ковальского"). Убитих було на вулицях Корсуня 12 кріпаків, 23 поранено. Більшість поранених померла, ось про одного

з них: „Две пули прошли у него сквозь живот и спину; он был почти в беспамятстве, от нестерпимой боли разорвал живот, внутренности вывалились и так валялись на полу, пока не испустил дух".

Тіла вбитих селян відвезли без всякого похорону на Корсунь і закопали в одній ямі, праворуч від дороги на Богуслав в урочищі Фощанка.

Це повстання відіграло значну ролю у створенні революційних переказів про поета-бунтаря, бо воно відбулося за три роки до другого подорожування Шевченка по Україні, який бував у цих місцях. Цим також пояснюється та раздратованість і присікання начальства до Тараса Григоровича, а потім і арешт його в 1859 р. у Прохорівці. Бо кожне слово Шевченка в атмосфері ледве придушеного повстання було іскрою в пороховому льоху.

Це ж повстання пояснює, чому Шевченкові не дозволили поселитись тут жити і чому начальство було проти похорон його над Дніпром. Значить, більшість переказів і легенд про Шевченка в подніпровських селах створені або безпосередніми учасниками повстання або під його сильним враженням. Збирачі усної творчості про Шевченка ігнорували цей історичний факт.

Перекази в селах біля Канева надзвичайно конкретно змальовують поведінку Шевченка.

Кузьма Михайлович Фонраба, 78 років, свідчить:

— Шевченко був на косі, збирав сухий хмизок для вогню, варив окуні, співав разом з людьми, що повтікали сюди після бунту.

13 липня 1859 року, як уже згадувалось, Т. Г. Шевченка заарештовано у Прохорівці й під вартою привезено до Мошен (тепер с. Дудинцьке, Черкаського району) і цей історичний факт відбився в пам'яті народній.

Колгоспник Василь Савич Гречуха переказує, як батько його по людях молотив і скрізь отак розказував про Шевченка:

„Він стояв за таких молотників, якби й я. Я сам його бачив. Йому було год 50, здоровий дядюня. Сіра свитка, чоботи юхтові на ньому. Проти панів був; грав добре на скрипці, аж поки її поліція не поламала. Грав красиво про Україну, приспівував: „віддай землю біднякам", співав, як людей заневолювали, як жінки на возах родили. Пан Крижанівський оддав його під суд за це. Саме в літнє врем'я його посадили за грати. Жінки малих дітей підсилали, і я носив йому пиріжків з кислицями. Декому з нас ремінякою попало від сторожа, щоб не заглядали за грати. Багато людей йому їсти носили. Миниха носила і хотіла щось у Тараса спитати,— її вигнали, а я зумів передати. Від мене прийняв, подякував. Потім його повезли на Черкаси,

а з Черкас на Київ, ми, малі, бігали за ним, а він оглянувся, та й каже:

— Великі та щасливі ростіть... Тільки не хрестіться!..— Мені год двадцять тоді було".

В цьому оповіданні подано Тараса Григоровича зовсім новими рисами. Тут і одяг інакший, і Шевченко „здоровий дядюня", і несподівана скрипка з кріпацькими мотивами. Пана Крижанівського оповідач додав теж від себе. А також новий антирелігійний момент у цьому переказі — „не хрестіться". І про все це молотник розповідав по людях.

Оповідання про пиріжки з кислицями, що їх носили у Мошнах заарештованому Шевченкові, повторюються багатьма оповідачами. Ми подаємо лише ті, що вносять нові риси до образу народного поета.

Мартиш Іван Іванович (49 років) від 70-літньої баби чув таке:

„Орестували його, привезли з Мошни, посадили у зборні. Він не підкорявся, то Ярош бив його мотузками. Той Ярош був як звір, — катюга. Ну, все таки не зламав Шевченка і таки панщини він не схотів робити. Погнали на Черкаси, ноги скували й руки, поліцейських приставили. Люди виносили їсти йому".

З Дудницького по дорозі на Черкаси стоїть село Будище. В цьому селі переказують докладно, як гнали Тараса на Черкаси.

„Ранком люди гнали скот із пригону і зустріли його. На ньому білі штани полотняні, один рукав вдіто, а другий наопашки, у шапці кучерявій і закований у цепи. Люди його виряжали. Сотенні розганяли людей од нього. Він був за волю людей, служив у Черкасах, у Майбороди. Хотів людям добра, щоб були вільні від панщини. Коли пиріжки підносили йому, узяв, а тоді й голос подав: „Більше не треба, вистачить на дорогу".

У цьому переказі звертає увагу на себе згадка „служив у Майбороди". Це прізвище відомого у Черкасах куркуля-підприємця. Чимало людей з околишніх сіл у нього служило і тому зв'язують це із переказами про Шевченка.

З Мошен заарештований Шевченко прибув у Черкаси і пробув тут під арештом два дні. Пам'яткою цього перебування лишилося дві поезії: „Сестрі", датована автором 20 липня 1859 року, і „Колись дурною головою"—21 липня; та ще малюнок тушшю з підписом „В Черкасах". Весь цей арешт, що ми відгуки на нього записали, викликаний таким інцидентом:

5 липня 1859 року поет оглядав місцевість коло с. Пекарів задля оселі. На місце виїхали дворяни — Вольський, Козловський, Хилинський, сам Шевченко та карбівничий селянин Тимофій Садовий з сином.

„По выборе места для дома, — писав начальству черкаський справник Табачников, — начал Шевченко потчивать водкою... Потом показывая Садовому оторванный тут же от липы лист, Шевченко спрашивал его по-малороссийски: „кто это дал?“ и, когда отвечал Садовой, что бог, — Шевченко отозвался: „Дурак, ты веруєш в бога“. Затем называл божию матерь покрыткою... Будто Шевченко кроме богохульства говорил еще... что не нужно ни царя, ни панов, ни попов“.

На цій підставі Табачников і заарештував Шевченка. „Лист від липи“ згадується в багатьох народних оповіданнях у Прохорівці, а про антирелігійні виступи чули ми вже від молотника Гречухи.

Табачников тримав поета в Черкасах заарештованого, а потім спровадив його на Київ.

Перебування ж Шевченка у Черкасах породило багато легенд і переказів.

Ось на березі Дніпра купальня. Коли пізно ввечері нікого не залишиться на пляжі і потягне свіжий вітер з води, тоді сторож ставить на триніжок казанок, розкладає вогнище, бере в руку бандуру й починає співати й розповідати своєму помічникові допризовникові. Ось одне з його оповідань:

„Отут на острові, між озерами, в кущах була пасіка мого діда Якима. Він сам був коваль. На пасіку приїхало начальство погуляти, а між ними Шевченко. У білих штанях і білій сорочці, це було у 59 році літом. Тут були голова города Табачников і піп Марковський.

— Вари галушки, рибу, будем по чарці пити, — заказують вони дідові. Купались, окунів драли. Тарас пірне, а вода чиста. Гляне — окунь стоїть, він почухає його під черевце, риба сама на долоню лягає. Тоді він окуня за жабри. Вирине з води, так окуні і в руках, і під руками, і ногами держить. Спритний був.

Посідали їсти. Дід поштував. Підніс чарку Табашному, а потім йому підніс. Тарас жбурнув чарку в пісок:

— Я з собаками не п'ю!

Дід спочатку не знав, хто він, а потім Шевченко заходив до нього додому і малював з нього портрет. У діда в хаті були дві качки, з рук їли, і заєць такий був — їсти схоче, спід печі вийде — лапкою по відру б'є. Дивувався Шевченко. Стільки проїхав, — каже, — такого не бачив. Дід був музикант, грав йому. З бабою балакав Тарас, вона тоді була вагітна, він їй дуже понравився, усе поглядала на нього, хотіла, щоб син такий у неї народився.

На одвірках у хаті у нас і досі є дві пари голубів — великі й малі.

— Хто ж це малював так гарно — зацікавивсь Тарас“.

Це оповідання про небажання Шевченка випити разом з Табачниковим перегукується з листом Тараса Григоровича, у якому він пише: „Як побачите Табачникова, то заплюйте йому всю його собачу морду. Дивно мені, що таку подлую, гнусную тварь земля носить. Другим разом я вам напишу, що він хотів зі мною зробить". (Лист Шевченка 26. 10. 1859 р.).

Далі сторож розповідає надзвичайно цікавий переказ про Тараса Григоровича.

„Спитали його, — що треба робить, щоб покращало людям жить? — А він був тоді якраз на току. Набрав в одну жменю жита, а в другу пшениці. То — селяни й горожани. Кукіль повибирав і викинув, бо то дурне зілля — багачі, поміщики, купці, а тоді жито й пшеницю змішав, перем'яв у руках та й каже:

Якби змолоти, гарний би хліб був.— Це значить, щоб село з городом злилось".

Цією черкаською легендою підводиться підсумок народним легендам і переказам про великого поета.

* * *

Одного разу привезено було у царський дворець електричний фонар. Тоді то було за велике диво. У дворці повісили той фонар, і дивитися на нього були зібрані міністри, генерали. Сила їх з'їхалося.

Покликано було до дворця й Тараса Григоровича Шевченка, щоб і він подивився на те диво.

Прийшов Шевченко. Бачить — усі топчуться та оглядають фонар. Прийшла й цариця. Побачила вона Тараса Григоровича та й каже до нього: „Дивіться, Тарас Григорович,— правда диво?"

Подивився, подивився Тарас Григорович на той фонар та й каже прямо всім: „Ну яке ж це диво? Ото було б диво:

Якби замість фонаря
Та повісили б російського царя!

Схопили тут Шевченка за ці слова. Цар посадив його в кріпость і хотів було повісити, та люди заступилися — оддали Шевченка тоді в солдати [1].

Демид Волод. СЕРДЮК, колгоспник с. Олександрівки, на Херсонщині.

* * *

Коли Шевченко заходив до корчми з рибалками, то він чарку за пазуху вилле і заводить співи про наше село:

Манастирище
Добре селище,
Тут козаки живуть.

[1] Варіанти цієї легенди є і про Пушкіна.—*Д. К.*

Проти Зарубинського пана дуже гостро проповідував. От як їде бувало баркасом уздовж Дніпра, а за ним рибалки човнами. Найбільше він над панами насміхався. Заливав їм Тарас за шкуру сала. Зачиняли скільки раз його в тюрму, засудять, а він утече. Одного разу явився у царський дворець і ходить з сумкою по двору, а до руського царя германський цар у гості приїхав.

— Чого в тебе тут нищі ходять?— питає германський, а білий цар і каже:

— То поет український з неволі приїхав.

Тоді обидва царі звертаються до нього:

— Скажи нам щонебудь таке, чого й ми не чули.

А Шевченко підтягнув на плечах сумку, глянув на їхні корони та й каже:

— Сума й корона скоро в землю зариються, од них і черви одкажуться.

ГРУШЕЦЬКИЙ, вагар переяславської рибальської артілі.

* * *

Ага, сякі-такі,— гнівався він на панів,— красуєтесь! Та не вік вам царствувати. Не за горами час — тільки пугачі засвистять у вашому маєтку. Одне слово — дід був політик...

Яків Юхимович БОЙКО, колгоспник, с. В'юнищі, Переяславського району.

* * *

Як ганялись колись за Шевченком стражники, то застали його в хаті, а він — на горище, і в піддашку прорвав солому та в Ситники й утік.

Г. С. ГОРОБЕЦЬ, с. Іванівці, Канівского району.

* * *

Шевченкове слово ще змалечку, як не є — читали, хоч його забороняли.

І. К. ІЛЬЇН, вартовий по пристані Ржищів.

* * *

Рибалки наші плавали з Тарасом, а після улову зайшли на березі в шинок. Там якийсь пан сидів, розговорився з Шевченком, а на прощання простягає йому руку і дає один палець. Тарас питає:

— Чого ж тільки один палець?

— Бачте, коли я вітаюсь з рівними собі, даю всю долоню, а коли рангом нижче, то чотири пальці, а ще нижче — три і два, а всьому останьому чиновному миру даю один.

Тоді Шевченко йому і ответив:

— Так я не чиновного миру, а простий мужик, звольте ж, пане, півпальця здачі,— і показав йому дулю...

Павло Мусійович ОДНОРОК, 64 років, колгоспник, с. Трахтемирів, Переяславського району, артіль ім. М. Горького.

* * *

Батько мій колов дрова у дворі в Максимовича (він там дворовим був) і ходив на охоту з Шевченком. А під дубом спочивали після охоти. Тарас — у свиті і шапка-папаха, сам середнього зросту, міцний у фігурі. Конюх украв сала, бариня напалась на мого батька, а Тарас їй: „Ти Стьопи не трогай". У Прохорівці він складав книги. Перед арештом закопав ящик з книгами з правого боку дуба.

Проти панів ішов і нашого батька тому вчив, за те й арештували Шевченка. Коли він ходив по березі насамоті й пісню співав, вони підкралися й піймали. Батька мого смерть забрала, як Дніпро—кручу. Мені без двох не шістдесят, працюю на ветеринарному пункті. Обіллю окропом струмент, чистоту наведу й порядок. Експонати в банках під моїм доглядом. Я малограмотна, а по-латині прочитаю і подам ліки ті, що треба. По моїх літах— я довольна. Коняку люблю. Спочатку боялася коней, у батька не було їх, а тепер перестала, обвикла. Обережно треба, щоб не вдарила „Смолка" або жеребець „Пароль". Сім'я? Оце ж син Радіон — Радя називаю, столяр, а це — невістка. А чоловік у богунцях був, коли Денікін прорвався. Убили його бандити — Садовий та Поганюка. Перед смертю забажав, щоб на горі сховали, біля отих двох осокорів, бо звідти через Дніпро видно Тарасову могилу. Покійний отаку пісню співав про Шевченка:

Над вільним Дніпром єсть могила,
Висока, сумна.
Під нею лежить хто — не знаю;
Насипана людьми вона.
Опівночі хтось із могили
Поважно і тихо встає,
На взгір'я конем повертає,
На кручі конем виграє.

М. С. ШИЛО, с. Прохорівка, Гельм'язівського району.

* * *

У нашому селі дві третини доводяться родичами Тарасу Григоровичу, я від усіх хочу подякувати нашому вождю, рідному батькові — товаришу Сталіну за те, що тепер так шанують Кобзаря. Що я пам'ятаю про нього?

Любив Тарас дівчину Оксану з Керелівки, та не довелось одружитись на ній. Панич її зо світу звів. Коли ж

Тарас повернувся у 1859 році в село, він спитав свого брата Микиту — де той панич?

— А я його піймав темної ночі, взяв під боки та й сторч головою в ставок.

— Собаці — собача честь! — схвалив Тарас його помсту.

„Кобзаря" колись ми нелегально діставали, а тепер радянські видавництва тисячами видають і без ніякої цензури. Тільки й ще не вистачає, треба більше видавати і російські його твори і прозу.

Тричі погоріли ми, Шевченки. Перший раз у 1888 році. І тільки зіп'ялись на нову хату, через два роки знов підпалено. Аж у 1906 році виявилось, що це була справа стражникових рук. Серед білого дня, у жнива, коли люди були в полі, він зробив у хаті трус і тут же запалив віхоть соломи і ткнув під стріху.

— Таке розпорядження,—каже,—„последовало".

Згоріли й ті три „Кобзарі", що Тарас додому прислав.

Он із Шевченкового подвір'я видно в кінці зеленого яру блищить ставок. Він причарував Тараса Григоровича.

— Де він взявся?— допитувався. А коли сказали, що це брат Микита викопав, Тарас роздягся й викупався в ньому.

А оце під кущами калини заростає могилка — тут спочиває страдниця-кріпачка, мати поета, що так рано його осиротила.

Харитон Прокопович ШЕВЧЕНКО, онук Тараса Григоровича, с. Шевченкове.

* * *

Питаєте, чого такий гнівний був наш мудрий земляк? А ось чого:

Як був я хлопцем, то був у нас пан Енгельгардт, лютий, багато людей перенівечив, а потім продав нас другому. Кріпаки йому робили, не було пощади. Дітей малих дома замикали, а вони в ліс тікали по зелені груші та по кислиці. У глинищах гралися, не те, що тепер — ясла для дітей, а тоді під клунею немовлята кричали, качалися, поки мати з роботи прийде, нещастя було, не смій говорить.

У залізні пута по два чоловіка нас кували. А то скрипиці дерев'яні наб'ють — аж ноги ятряться. Мене на Кавказ гнали пішоходом у солдати. Десять років там був, на війні турецькій воював, а спитай для кого?.. Обірвався там, погнило все на мені. Нужа тіло об'їла. Ідем походами, пить — душа болить, там, де свині у болоті лежали,— кидались, припадали до калюжі і пили. А пустили додому, не посмів у село ввійти вдень. У Бардадима під млином ховався до ночі, бо сором тілом світити.

Послали мене на завод коней поганяти на вирлі. Смотритель каже, поклич пана Унікевича. Я пішов і якось необережно дверима гуркнув та й кажу:

— Вас кличуть...

Він як визвіриться: собак тільки „кличуть", ступай вон!

Тоді вже той поправляє: „Іди, каже, „проси".

Вирвався відтіль, крадусь, як злодюга, канавою, берегом додому тікаю.

Мирона Дубину покійного на конюшні два кати поклали, здоровий був, як крутнув, так і одлетіли вони, тоді придавили дрючками руки і ноги, у чотирьох посідали, надушили і давай лупити мужика. Вони мали право.

Хотіли керелівці землі купити в пана, заправив сорок тисяч зразу, а сто тисяч — на виплату, де нам таких грошей узяти, а тут підскочив київський купець Терещенко і наклав петлю на Керелівку, а ми остались знову без землі. А Соколів рід бариня за собак виміняла. Треба було женитися Микиті Грушівському, то піп попознущався з нього, поки обвінчав.

А тепер, благодаря власті, стало у нас хороше. Тепер діти наші вчаться, не так, як було, лише панські та попівські...

Двадцять літ скоро буде, як день настав.

Пам'ятаю й Тараса Григоровича, власними очими бачив. Коли вирвався він із Сибіру та приїхав відвідати рідне село, скликав товаришів своїх, погомоніли в садку. Ще й пісню він проспівав:

Ходить гарбуз по городу,
Питається свого роду,
А чи живі чи здорові
Всі родичі гарбузові?

Бо не всі його родичі були живі та не всі й здорові. Довго добивався він викупити хоч рідню з неволі. Продали їх пани за кілька місяців до маніфесту, коли вже знали, що кріпаками не будуть. Великі гроші злупили, а землі не дали.

Знаю, як вперше машина з'явилась в селі. Мати половила нас біля молотарки (бігали дивитися) і каже: „Хрестіться від нечистої сили". А тепер мене й стару мою на перевибори сільради на автомашині возили і сьогодні на конференцію привезли, як генерала якого... От тепер хай би воскрес Тарасок, ми б його на залізних крилах по світу носили.

Сакій Іванович МАЛОМУЖ, 94 роки, с. Шевченкове, Вільшанського р-ну, Київської обл.

ПРО О. М. ГОРЬКОГО

Горький в народних оповіданнях на Україні рельєфно вирисовується живою постаттю. Бо переважна більшість записаного матеріалу — це є особисті спогади людей, що були або його знайомими, або жили разом з ним і на власні очі бачили його поведінку з людьми, були свідками його громадсько-політичної діяльності, разом з ним брали участь у боротьбі проти царського режиму.

Найбільша кількість записів зроблена мною саме в місцях перебування Олексія Максимовича на Україні.

Протягом свого життя Горький побував на Україні в 1891, 1897, 1900, 1914, 1928 роках. Крім цих п'яти разів, коли Олексій Максимович перебував на Україні більший чи менший час, він ще переїздив через Україну в 1899, 1901, 1905, 1933, 1935 та 1936 році.

Кожного разу перебуваючи тут, великий письменник збільшував і зміцнював дружбу з українським народом, що давала багатий творчий матеріал йому. В пам'яті трудящих нашої республіки ця дружба лишилась в яскравих спогадах, які переказуватимуться з покоління до покоління і будуть перетворюватися в легенди про письменника-більшовика, друга Леніна і Сталіна.

Коротко глянемо на факти його зв'язків з українським народом.

Перший раз прийшов Олексій Пешков на Україну 1891 р. з Дону і обійшов пішки: Святі гори, Харків, Куряж, Люботин, Полтаву, Миргород, Лубни, Київ, звідси перекинувся в степи, наймитував на Катеринославщині та Херсонщині. 15 липня цього року він, ідучи єлисаветградським шляхом, недоходячи 25 кілометрів до Миколаева, в селі Кандибіно зустрів „вивод" (змальований в його оповіданні з таким же заголовком) і, один сміливо виступивши проти п'яної юрби, був жорстоко побитий. Цигани відвезли його в миколаївську лікарню. Тут, лежачи в бараці, Олексій Пешков ви-

слухав пригоди босяка, що лежав з ним рядом на тапчані і потім на цьому матеріалі написав оповідання „Челкаш". Одужавши, Олексій Пєшков пішов у Молдавію, а звідти повернувся в Одесу. Працював по черзі у портах і берегових містах: Очаків, Херсон, на дніпровському лимані, а звідси пішов через Крим на Кавказ.

Про цю першу пішу подорож його по Україні розповідають ще живі свідки трагічного епізоду в селі Кандибіно.

Вдруге на Україну приїхав Олексій Максимович, уже будучи автором десятка ранніх оповідань і маючи славу письменника в село Манилівку[1], тоді Кременчуцького повіту, на Полтавщині.

Тут він прожив літо 1897 року та літо 1900 р. Його щира дружба з селянами залишила найбільше спогадів у колгоспників, що 1937 року в день смерті Горького на велелюдному мітингу надали своїй артілі його ім'я і спорудили дерев'яний обеліск. Факти його життя і діяльності в Манилівці, що їх розповіли друзі Горького, правдиві і збігаються з листами самого письменника до Чехова, а також із спогадами Катерини Павловни Пєшкової, що жила з ним тут і брала активну участь в його громадсько-політичній діяльності. Два роки життя в Манилівці — це найяскравіший епізод дружби великого російського письменника з українським народом.

Перебування Горького в Києві на початку війни 1914 р., в душній атмосфері шпигунського цькування його, не давали можливості ширше і більше зв'язатися з трудящими Києва, але й ті короткі зустрічі залишились у пам'яті київських робітників.

Після великої перерви, прибувши в СРСР 1928 року, Олексій Максимович зразу ж після Москви приїхав на Україну. Перебування в Харкові, Куряжі, в Запоріжжі, на Дніпрельстані і, нарешті, в комуні „Авангард" лишили багато хвилюючих моментів його єднання з трудящими України. Про це картинно розповідають записані нами спогади.

Ще в роки реакції, будучи вигнаним із Росії, живучи в Італії, Горький подружив з класиком української літератури М. М. Коцюбинським. Ця дружба двох письменників продовжувала традиції дружби Т. Г. Шевченка з Чернишевським та його товаришами-демократами.

Оскаженілі націоналісти на Україні у 1928 році безсило спробували цькувати М. Горького і розповсюджували всілякі на нього брехні. Але всі перекази народні, що їх наводиться в книзі, наочно викривають брехливі наклепи

---

[1] В російській транскрипції „Мануйловка". Назва пішла від козака Мануйла, сина козака Хороша.—*Д. К.*

українських націоналістів; ці перекази яскраво ілюструють міцну дружбу великого пролетарського письменника з українським народом.

В дні смерті великого письменника народи СРСР були у глибокому траурі. Слова В. М. Молотова про те, що після смерті Леніна ця смерть є найбільша втрата для народів СРСР, цілком правдиво говорять про думки й почуття, що були і в трудящих України.

Великий вождь народів Йосиф Віссаріонович Сталін, посилаючи поздоровлення Максимові Горькому в день сорокалітнього ювілею його літературної діяльності, писав:

„Дорогий Олексію Максимовичу! Від щирого серця вітаю Вас і міцно тисну руку. Бажаю Вам довгих років життя і роботи на радість всім трудящим, на страх ворогам робочого класу.

Й. Сталін".

Справді, довгі роки життя й роботи М. Горького принесли радість і трудящим України і страх усім її ворогам. Тим то з такою любов'ю розповідають про нього оці перекази людей, що його близько знали.

Как искры в туче дыма черной,
Средь этой жизни мы одни...
Но мы в ней будущего зерна,
Мы в ней — грядущего огни.

Писав на Капрі 1911 р. М. Горький, говорячи про ленінських вихованців, що були „грядущего огни". Тепер їхньою діяльністю перебудовано життя на одній шостій частині нашої планети, і люди на оновленій землі не забудуть ім'я Горького ніколи.

* * *

У 1913 році ішли ми на ярмарок у Буняковку. Були з нами люди з Манилівки, з Юрок і Хорішок. Посідали спочити на греблі під вербами. Хтось із пожилих сказав:

— Оце, дивіться, які рясні та кучеряві верби. Отут під ними сидів письменник Горький і співав:

В кінці греблі шумлять верби, що я насадила.

Ми відпочили, встали, і пішли на ярмарок, доспівуючи:

Нема ж мого миленького,
Що я й полюбила.

Ганна Терентівна ЛАВРЕНКО, с. Юрки, Козельщанського району, Полтавської області.

* * *

Що це у вас за дядько на картині? Я десь його бачив. Як його прізвище? — Спитав у мене в 1931 році Павло Да-

нилович Михно, 78-літній дідусь. Я йому пояснив, що це Максим Горький, або Пешков.

— А я його знаю,— розповідає дідусь.—Ішов я колись давно Голтвянською горою, бачу чоловік сидить над яром, кавун ріже. Я підійшов, сів біля нього, питаю: — Звідкіля ви?— Здалека,— каже. Допитуюсь, хто ж ви такий? Як ваше прізвище? А він і каже: —„Пішком".

— Як це так? Увесь вік пішком ходите чи що?

— Е, ні. Прийде час, що й ми будем їздити.

М. І. ДЯЧЕНКО, учитель юрчанської школи, Козельщанського району, Полтавської області.

* * *

Років із сорок тому він мандрував по селах Кремінчукщини. На крутому березі річки Псьол, у нашому селі Голтва, з'їжджалося й сходилося на ярмарок стільки людей, аж землі було важко.

Серед натовпу ходив і він, молодий, високий, чубатий. Придивлявся до людей, як ті гаряче в долоні били, за полтинник торгувалися. Прислухавсь і до пісні отієї, що каже:

Ой у полі край дороги
Некошені перелоги.

Співають парубки. Чом же пісня невесела така?

Ой, там некрут коня пасе,
З оружии вогонь креше,
Сухе гілля розкладає,
Рани свої огріває.

То, бач, співають однолітки. Їм випав жереб іти в Городище на прийом восени.

Тіло моє постріляне,
Поранене, кров'ю зійшло.
Летить ворон та ще й кряче.
Оцей мене та й оплаче.
Летить ворон та й питає:
Чого некрут пропадає?

Дійшов на край села, сів на зеленій горі голтвянській, замислився. Унизу вигинаються піщані береги Псла, навкруги, скільки оком сягнеш, простір, воля. Дихнути б легше можна, коли б не пісня ота, що душу крає:

Краще мені, моя мати,
Круту гору копати.
Круту гору копаючи,
Сяду я спочину,—
Як надіну царське плаття,
Довіку не скину.

Почало вечоріти. Свіжий вітрець дмухнув з лугів, а ярмарок не вгаває.

— Це ви таке загадали мені, що зразу й не викажеш...

... Куди він не піде, туди й ми за ним юрбою — малі, дурні були. Потоваришував з нами, гостинцями частував. Казку розказував про людей. Не буде, каже, багатіїв, народ веселий отут житиме. Залізна птиця полетить під небом. Світло буде таке, що вночі хоч голки збирай...

Увечері вдарив дзвін великий на козацькій церкві до вечірні. Він показав пальцем та й каже... От тільки забула, як він казав тоді. Та, мабуть, таки знав він, що прийдеться нашим дівкам вище дзвінниці під білим зонтиком плавати.

... Ходить було поміж людьми, де гурт зіб'ється, там і він між ними. Послухає та тоді й своє слово скаже, а воно, як дзвін, аж у душі луною обізветься. Після нього люди про переміну жизні тільки й гомоніли. Я тоді мало добирала в його словах.

А мій брат Мусій почав скиглити: „Мамо та й мамо, їсти хочу". Тоді він скомандував нам:

— Ідіть додому, беріть торбинки.

Христя, Настя, Пріська, Одарка, Оксана та я побігли за ним. Він веде нас прямо до крамаря Бульки.

— Ану, насипай,— каже,— вражий сину, повні торби борошна.

Смачні галушки вечеряли ми тоді, а мати ще й коржів напекла. Та вже дякували того дядю.

— Тільки ніхто з нас не догадався тоді, що це й був наш великий книгописець.

Аж тепер мій син почав ходити у сьомий клас, приносить раз книжку та й читає „Ярмарок у Голтві".

— Дивись,— кажу,— хто ж це написав?

Тоді він показує картину. Чоловіка намалював, каже, з книжки узор зняв.

Я й пізнала, по очах ясних пізнала того чоловіка, тільки постарів він проти того.

Прочитали ми тепер не одну його книгу. Він писав і про Голтву і про весь світ. Хороший чоловік. Правдивий. Хай буде він веселий, як сонце, бистрий, як вода, здоровий, як земля.

Ганна Григ. КОМЕНДАТЕНКО, колгоспниця с. Голтви, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Я працював робітником на рудниках у Кривому Розі. Життя наше було звісно яке. І ось у темні наші бараки увірвалася світла іскра. Хтось приніс книжку Горького „На дне". При сліпих каганцях ми, стомлені, вимучені ро-

ботою, не умиваючись, уривали свій нічний відпочинок і читали гуртом цю дорогу книжечку. Наче день настав після ночі сірої. Ясніше побачили ми, що нам тепер діяти, згуртувались, зговорились і забастували. Міцно вдарили по наших плечах тодішні закони, ми не похитнулись і відстояли свої вимоги, хоч я й поплатився засланням на Сибір. Та йдучи по етапу у холодний Сибір, я ніс зашиту у піджаку книжечку Горького, а в серці — любов до людини, яку засвітив у мені цей письменник. От тоді я вперше узнав Горького, от тоді я вперше і почув про нього.

Й. Ф. КРАВЧЕНКО, 52 роки, колгоспник артілі „Жовтень", села Кам'янка, Київської області.

ЛІТОМ 1891 РОКУ ОЛЕКСІЙ ПЄШКОВ МАНДРУВАВ ПІШКИ ПО УКРАЇНІ.

Прочитавши оповідання Горького „Вывод“, де змальовано важку тодішню картину в нашому селі, я пішла до одної бабусі столітньої—Ганни Максимової і розпитувала в неї про ту нещасну Горпину Гайченко. Бабуся каже, що знає Гайченка і його дружину, пам'ятає, як її завсігди сильно бив чоловік і завжди був п'яний. В самий день виводу ця бабуся не була дома, а на другий день після того до неї приходили жінки кандибінські і жалілися:

„Ой, Ганнусю, коли б ви бачили, як учора бив Гайченко жінку, запріг у повозку рядом з конем та раз коня гарапником, а вдруге—жінку, списав їй спину, як писанку, мабуть був би й убив, та якийсь чоловік прохожий сидів на фонтані і, побачивши це, почав її обороняти, а Гайченко тоді покинув жінку бити та почав того чоловіка. Та так побив, що й хто його зна, чи буде з нього толк... А жінкам у нашому селі часто було таке: або за саньми босу гонять по снігу, або до хвоста коневі прив'яжуть та й поженуть.

Отаке мені розказала стара. А Костя Іванович Кальтя і тепер як тільки щонебудь, так він і розказує, як був ще хлопцем, то бачив, коли Гайченко бив Олексія Максимовича. Тільки, каже, він не знав, хто він такий був.

Гайченко бив, а ми ще й підсвистували дурні, нас хлопчаків напужають від повозки, а ми одбіжимо і знову туди, а заступитися боялись. Пам'ятаю,— каже Кальтя,— коли Гайченко повернув пужално в руках і товстим кийком ударив по тім'ї того чоловіка - прохожого, що став його усовіщати, так той і скрутився на дорозі. П'яниці побили Горького чобітьми і викинули його в канаву ледве тепленького. Якби цигани не одвезли його в Миколаїв, то хто його знає, щоб і було. А хіба ж ми знали, хто він такий. Я пам'ятаю його: у білій сорочці, у брилі, з паличкою і корзинкою, пояском сорочка підперезана.

Домаха Іванівна ЗАДВИЦЬКА, колгоспниця с. Кандибіно, Ново-Одеського району, Миколаївської області

ЛІТОМ 1897 та 1900 рр. О. М. ГОРЬКИЙ ЖИВ У с. МАНИЛІВЦІ, КОЗЕЛЬЩАНСЬКОГО РАЙОНУ, ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.

В 1897 році, в травні місяці, приїхав у наше село Олексій Максимович. Приїхав собі, як звичайний пан, як ми тоді називали всіх, хто приїжджав на дачу. Але через тиждень дивимось — не такий він, як інші пани: почав з селянами балакати, розпитає, як живеш, як господарюєш. Селяни спочатку дивились на нього з недовір'ям, але далі почала в'язатися дружба. Всякими засобами Олексій Максимович намагався об'єднувати селян до гурту. То ігри в скраклі затіє, то рибу ловити поїдемо човнами, то варим куліш на березі Псла, то організуємо співи і граємо на музичних інструментах.

При Олексію Максимовичу Горькому засновано театр, він брав активну участь у виставах, сам був актором і режисером. В українських п'єсах виступав перший раз в „Мартині Борулі" — грав жениха Марисі і повіреного. Репетиції проходили весело, бо після кожної такої репетиції була вже друга „репетиція" трішки іншого характеру, була і наливочка, і співи, і балачки на тему — як живе робочий та селянин і хто їх визискує.

А крім того, я додам, що через мої руки перейшли всі твори його, написані у Манилівці нашій, бо возив тоді я пошту в Хорішки і мав доручення від нього, власноручно підписане, одержувати кореспонденцію і посилати пакети. Сохранно я возив кожний конверт, бо вже й тоді серце підказувало, що не прості то листи, і що в тих конвертах запечатано вогненні слова, і кожний рядок кров'ю його серця политий.

Х. І. МОРОЗ, с. Манилівка, Козельщанського району Полтавської області.

* * *

Мені тоді було 14 років, коли до нас вперше приїхав Олексій Максимович. Це було в 1897 році. Я панські коні пас. Горький зараз же взявся устатковувати великий бу-

динок під театр, почали ставити п'єси. Олексій Максимович брав велику участь і як актор. В п'єсі „Свои люди — сочтемся" він грав прикажчика Подхалюзіна. Згодом, під осінь, ставили українську п'єсу „Мартин Боруля", в якій він грав дві ролі — і повіреного, і жениха Націєвського.

Одного разу приходить увечері до мене якийсь хлопчик і каже: „Іди, тебе кличе Семен Федорович [1] (мій учитель). Ну, думаю, це на співи. Приходжу в школу, там зібрався весь співочий гурток,— він же й драматичний. І Олексій Максимович там. Мій учитель починає:

— Ми хочемо, щоб ти нам був суфльором.

— Як зумію,— кажу,— то буду.

Олексій Максимович і каже:

— Ми зараз узнаємо.

Почали репетицію. Пішло підходяще. А як кінчили, Горький каже:

— З тебе буде прекрасний суфльор.

Дали мені книжку, і я до другої репетиції знав усю п'єсу майже напам'ять. З того часу я й зробився суфльором.

Олексій Максимович у мене в пам'яті залишився — в червоній жилетці, як грав Націєвського. Та ще як стояли гуртом біля Псла і співали: „Ой, у полі три доріжки різно" та „Гуляв чумак на риночку" і варили куліш і пили наливку з ним.

Іван Іванович НАЗАРЕНКО, колгоспник, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Ніколи з моєї пам'яті не згладиться приємна згадка про ті дні, коли ми, селяни, з Олексієм Максимовичем ловили рибу і варили куліш на березі Псла. Як сьогодні пам'ятаю, як Горький грав Націєвського у п'єсі „Мартин Боруля", а я тоді грав наймита Трохима.

Якось раз на репетиції Олексій Максимович питає нас:

— А хто, по-вашому, розумніший — Мартин чи його наймит Омелько?

Хтось відповів:

— Боруля!

На це Горький багатозначно усміхнувся і додав:

— Бо багатий?!..

Х. І. МОРОЗ, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

---

[1] С. Ф. Самойленко, учитель с. Манилівки, товаришував з О. М. Горьким. Помер, вийшовши з царської тюрми. — *Д. К.*

* * *

На першій горьківській виставі увійшли пристав Згура та урядник Бойко і почали виганяти людей з театру. Я побіг до Орловської за сцену і сказав їй. Тоді вона до них прискочила й не дала виганяти людей з вистави.

Горький у Манилівці товаришував з учителем Самойленком. Цей Самойленко потім виїхав у Дніпропетровськ, в 1905 році попав у кременчуцьку тюрму, а коли його випустили, то незабаром помер.

Пам'ятаю ще про Горького таке: коли зайнялася хата в Ілька Максимовича Риженка, то я якраз був біля вітряка. Сів на коняку і побіг зганяти табун коней, що паслись за півтора кілометра від економії. І поки ми з машинами і бочками прибігли на пожар, то Олексій Максимович Пешков уже був на хаті і розбивав горюче дерево та заливав водою з відра, а тут і ми — з машинами. То він узяв хвостовик шланга і заливав вогонь.

А театр зробили так: було кам'яне зданіє, одремонтували і готовили спішно для театру. Коли воно було готове, то першого жовтня, на Покрову, грали „Мартина Борулю". Самойленко грав Мартина, Горький Націевського, а я — Гервасія.

Іще скажу: Олексій Максимович писав мені скаргу в суд. Він написав чорновку і через те, що його почерка небезпечно було подавати в суд, то з неї начисто переписав Ф. Ф. Шаповал. Він був в економії конторщиком, товаришував з Горьким і грав у театрі комічні ролі.

Коли він переписав, я взяв скаргу і подав у суд, а в нього осталась чорновка, але мабуть, пропала.

Б. С. ЛИСЕНКО, хутір Хрестечівка, михайликівської сільради, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Ще один випадок, який був у роки перебування О. М. Горького у нас, у Манилівці. Це вже торкається попа Вощинського. Я так зріднився з театром, що цілий рік не був у церкві, а то раз пішов — говіти. Підійшли причащатися: я, Мороз Хрисан і Федір Шаповал. Я підхожу перший, так піп мене як узяв у роботу:

— Так ти,— каже,— братець уже й церкву божу забуваєш, у капіще диявола ходиш, проміняв храм божий на зборище сатани!..

Я почав був виправдуватися, кажу:

— Я, батюшка, служу у пана та не маю часу до церкви ходити... — Так де там...

— Да, да, — каже, — я знаю, як на сатанінське зборище так у тебе єсть врем'я, а в храм господній — нема...—і отак

зудив цілий час, а товариші стоять за мною, Мороз і Шаповал, та мліють: це ж, думають, і їм буде така сповідь. Чи підходити, чи вертатися. Подивився на них піп дуже гостро, а вже нічого не сказав — на мені оскому збив. Після того, хвалюсь я Олексію Максимовичу — отак і так, він як засміється та каже: „Тю, дурний піп", а потім як тільки де побачить мене Олексій Максимович зараз і жартує:

— Ну, як діло з божим храмом?

— Все рівно,— кажу,— більше як раз на год не піду.

Треба ще додати, що коли став у нас бувати Олексій Максимович, то з Пісок переїхали до нас і постійно оселились стражник і урядник.

Іван Іванович НАЗАРЕНКО, колишній суфльор горьківського театру, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

У поміщиці Ширинської-Шихматової робили ми в економії ставок. Роботу нашу завжди виміряв поміщицький прикажчик. Звичайно, що прикажчик ніколи не переплачував нам, торгувався за кожну копійку.

Одного разу, замість прикажчика, виміряти нашу роботу прийшов Олексій Максимович. А ми вже підрахували для себе кількість викопаної землі в кубометрах. За нашим підрахунком кожному з нас випадало по п'ять карбованців. Поміщицький прикажчик більше нам не дав би. А коли роботу підрахував Олексій Максимович, ми аж не повірили. Замість п'яти карбованців, Олексій Максимович нарахував кожному з нас по десять карбованців.

Демид Михайлович АРТЮШЕНКО, колгоспник, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Як побачила я Олексія Максимовича перший раз, так і досі пам'ятаю. Пам'ятаю якнайкраще і пізнала б його якнайшвидше.

Пам'ятаю, як гуляли в лісі, як співали:

Гарбуз білий качається,

а Олексій Максимович своє слово в пісню вставляє:

Чого дука чіпляється,

то ми, дівчата, як засміємося і перестанемо співати. Олексій Максимович каже: „Співайте далі". Пошуткуємо отак, тоді Максимович розказує, якби він був у москалях, який з нього був би москаль: „Пузо, — каже, — як випну, ноги, як роз-

ставлю та як зроблю „шагом арш“, якби ви побачили з сторони, то зі сміху можна пропасти“.

В драмгуртку разом з ним працювали. Ставили п'єси — „Мартин Боруля“, „Розумний і дурень“; співали „Дубінушку“, „Копав, копав криниченьку“.

Я ще пригадую, як я забастувала і не хотіла йти на співи. Побачив мене Олексій Максимович і каже: „Чого це ти не ходиш на співи?“ А я й не знаю, що йому сказати про те, що в мене ні в чому ходити. Він мені нічого не сказав. Потім поїхав в Омельник на ярмарок і привіз мені черевики.

Пам'ятаю я пожежу у Гальки Риженкової. Це було якраз у пшеничні жнива. Я з батьком жала пшеницю. Чуємо, дзвонять на пожар. Прибігаємо в село і бачимо — вже притуха. Я думаю: хто ж то лазить по згорілій хаті? А це Олексій Максимович. Не можна впізнати його. Мокрий, чорний, розхристаний. Старе і мале дякують йому, що врятував від пожежі, бо нікого дома не було.

Ще один спогад: це було в лісі. Був між нами один куркулик, ще й адміністратор—староста. Він напився і почав до селянок чіплятися. Олексій Максимович підійшов до нього і каже: „Як гулять — то гулять, а то — ша, бо петельки в руках“.

Які ми раді тепер за наше село. Розпитують нас учні з чужих сіл за дорогого і незабутнього нашого Горького.

Марія Степанівна ХОРУЖЕНКО, колгоспниця, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

У 1900 році, коли жив він у нашому селі, в його родині була тьотя, так і всі її називали. Вона доглядала його сина Максика і куховарила, а мене взяла на поміч. Найкраще пам'ятаю, коли сідала з ними їсти за одним столом і слухала розмови Олексія Максимовича, а пізнього вечора, коли він писав за столом, я йому тепле молоко підносила і все дивувалася, яку то мудру роботу він робить, хворий, відпочити пора б уже, північ продзвонили, а він усе пише.

Орина Пилипівна ХЛИСТУН, колгоспниця, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Я був з бабою у полі далеко на жнивах, аж за Гуналівкою, пшеницю косили. Коли батько прискакав верхи на коняці: біда, дома пожар. Прибігли ми аж вже нічого нема, тільки попіл на подвір'ї. Став я та й зажурився. Коли до мене підходить Олексій Максимович, здоровкається і питає:

— А що у вас у миснику було?

Я його впізнав, бо знав добре та гаразд. Жив він тоді у нас в селі, усе писав, хто куди йде, хто що робить? Він то найперший притяг бочку з водою удвох з Карпом Волощенком, він ускочив у хату, врятував все, що можна було, а тоді — на стріху прямо в полум'я і розривав крокви, гасив пожежу.

Я, збентежений, і забув, що в мене в миснику лежали гроші, перед цим якраз я продав скотину, а він оддає всі до копійки, спасибі йому і досі за це щодня кажемо. Так і запам'ятався він мені, увесь гар'ю та попелом присипаний чоловік. Тепер оце на тім місці нову хату спорудили, живемо з онукою, вона в полі робить, а я сторожую в колгоспі.

Ілько Максимович РИЖЕНКО, колгосп ім. Горького, с. Манилівка, Полтавської обл.

* * *

Оця вулиця Портнівська була змальована на завісі нашого тодішнього горьківського театру. Отак хати стояли, колодязь з журавлем, ще Артюх гусей вигнав з двору, так і їх художник рядочком пустив через картину. Усі люди, що були тоді на виставах, пам'ятають ту декорацію, а людей ходило тьма на двоє дверей, за 20 верст приходили до нас з інших сіл подивиться на письменника і побути на виставі, у якій він приймає участь.

А жив Олексій Максимович,— отут стояв дом, вікнами на схід. Перед порогом велике розложисте каштан-дерево росло. Дикий хміль кругом повився по крилечку, аж до стріхи п'явся.

В оцім ставку, ще за панського права викопаного, баби полотно вмочали, праниками вибивали, на полявині розстелють було, а він вийде до них та й розмову почне. А збоку фабрика порожня стояла, колись там тютюн курили, він і придумав — а що, як йому дати ремонт і театр затіяти? Так і зробили. Олександра Андріївна Ширинська-Шихматова його послухала, із вчителем Самойленком його підтримали, а ми, селяни, тільки того й ждали. Він вибрав з нас артистів, і хористів, і музикантів добрих та й подружив з нами.

Марія Степанівна ХОРУЖЕНКО, колгоспниця артілі ім. Горького, село Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Мені розповідав Костя Васильович Затона, що 30 років працював у Хорішках на пошті. Він було усе згадує, як, ще везучи пошту з Кобеляк, він одбере важливі листи, адре-

совані Горькому у Манилівку, і тоді в неділю, каже, заберу вудки і йду на човен наче рибу вудити, а сам пливу до манилівського берега уночі, там розшукаю Олексія Максимовича, віддам йому пошту, а він мені міцно здавить руку, дякуючи.

Сам же я бачив Горького у Москві, будучи на курсах 1933 року. Ціле літо перед заходом сонця виходив на балкон гуртожитку і ждав. Ось, як сонце котиться на захід, як тільки стане клонитися за Воробйові гори, наш письменник виходить з кімнати на свій балкон і проводжає сонце за гору і так кожного вечора, а сонце зайшло, він знову у кімнату, і тільки світло видно за вікном. Так він щодня рано зустрічає сонце і проводжає його.

Сяде, схилиться на бар'єр, підопреться рукою, унизу під ним Москва шумує, а ми з свого балкону стежимо за ним і так хочеться було крикнути йому через сад:

— Привіт вам з Манилівки! — А не посмів.

Андрій Петрович ЛІСОВИЙ, учитель хорішківської середньої школи, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Я вчителювала в одному селі Кобеляцького повіту. До мене приїхала моя подруга і привезла новину: у селі Манилівці живе письменник Максим Горький. Як же так його не побачити? Ми швидко зібрались, дістали підводу і поїхали туди за 30 верст. Нас запросили за стіл обідати. І коли ми сіли, з бокових дверей увійшов він. Я дуже хвилювалась, чекаючи цієї зустрічі, і сором'язливо ждала його першого слова. Перед тим я була в гостях у панів Остроградських. До них приїжджали художники і княгиня Гротен. Коли вона побачила мене, то презирливо навела лорнет і кинула: „Фі, які паршиві сільські учительки". Після того я уникала всякої зустрічі з „високими" людьми. Як же я була вражена, коли він, письменник, так просто й тепло подав мені руку і привітався щиро. Кинувся у вічі його жовтуватий колір хворого лиця, вуглуваті запалі груди, сірі очі і світлий чуб. Голос був глухий.

Нас було душ сім за столом. Це було в середині червня 1897 року, у парку Ширинської-Шихматової, у просторому флігелі.

Він розпитав, де живемо, як учителюємо. Моя товаришка, Калиновська, була в Італії. Зав'язалась розмова про красу природи української. Він хвалив нашу річку Псьол з його гарними берегами. Ми розповідали йому, як раніше ходили вантажні баркаси по Пслу до Дніпра. Тоді він почав згадувати свою рідну Волгу й жваво розказував про життя бурлаків. Захопився — аж устав ізза столу

і показав, як вони по команді разом перекидають кодолу з правого плеча на ліве плече.

Він одразу завоював наші симпатії. В його очах світився розум.

Пообідавши і оглянувши велику бібліотеку, лікарню, чайну ми з товаришкою поїхали.

Ольга Іванівна КОСЯЧЕНКО, 60 років, учителька села Голтва, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

Оповідання „Мальва" я бачив ще в рукопису власними очима в Кременчуці 1897 року. Справа в тому, що М. Горький гостював в цей час в селі Манилівці, бувшого Кременчуцького повіту, в маєтку Ширинської-Шихматової. Я служив у цей час в кременчуцькому земстві бібліотекарем центральної учительської бібліотеки. Якось літом мій хороший приятель, учитель манилівської школи С. Ф. Самойленко, з'явився в учбовий відділ управи з молодою людиною, одягнутою в темносиню руську піддьовку, червону сорочку-косоворотку, у високих чоботях. Приїжджий відрекомендувався нам Пєшковим. Він був мабуть у поганому настрої, похмурий і небалакучий. Я з першого погляду прийняв його за народного вчителя і, коли вийшов з Самойленком у бібліотеку, спитав його — хто це такий?

— Та це ж Горький,— відповів Самойленко,— Максим Горький... Невже ви не читали в „Русском богатстве" його оповідання. А ось, новий твір, сьогодні посилаємо його в редакцію.— І показав мені рукопис „Мальви".

Горький в цей час розмовляв з завідувачем учбового відділу і цікавився операціями земського книжкового складу. Пробув він недовго і пішов з учителем Самойленко на пошту.

Спогади учителя кам'янської школи т. ТЕПЛОУХОВА, передані його сином М. ТЕПЛОУХОВИМ, с. Кам'янка, Київської області.

* * *

Моя сестра була прислугою у того інженера Васильєва, що приїжджав у Манилівку разом з ним. У нього вона часто бачила, як Олексій Максимович скликав друзів своїх і затівав музику. Людина він був музична і откровена до людей, хороший був. Таким я і запам'ятала його.

На голові у нього широкий бриль, набік звиса, а спід нього чуб густий.

Сергій Бородин, наш сусід, брав участь з ним у музиці. Горький купив йому оцю флейту—сопілку, а потім на ній грав мій чоловік, поки вмер. При Горькому був цілий оркестр з наших селян: Бородин грав на флейті, Назаренко Іван Іванович—кларнетист, Яків Бородин — на баса грав,

а на скрипці—Петро Дерид. Люди ті вже померли, інструменти їхні десь поділись, а оцю сопілку я 35 літ у скрин зберігала, як пам'ять про Максима Горького.

Інколи онук підбіжить та й лащиться до мене:

— Бабусю, дай мені сопілку, дай я пограю.— Посвистить, посвистить, та й знову я сховаю.

А жив Максим Горький з дружиною Катериною і з сином Максимом спочатку в лікарні, а на друге літо у саду.

Устина Олексіївна ХОМЕНКО, 58 років, колгоспниця, с. Манилівка, Козельщанського району, Полтавської обл.

* * *

У леваді біля Псла, де ото соняшники цвітуть, на косі стояла купальня, плетена з шелюгу. Туди на піщаний берег я й возив двоє літ купатися учителя Семена Федоровича Самойленка з дружиною, інженера Васильєва і сім'ю Максима Горького. Тільки погукають мене: — Карпо, запрягайте! — я накладу сіна, застелю смугнастим рядном, вони посідають на гарбу, а я поганяю коней, і на колінах у мене забавляється батогом синок Олексія Максимовича.

Це бувало часов в 11, перед обідом. Коли під'їжджали до берега, назустріч Горькому з дитячого приюту (а він його і організував був разом з Шихматовою) вибігають діти, він їх усіх обдарує, обласкає і приголубить. Ще й досі у нас у Манилівці багато є тих, що тоді були у тому горьківському приюті.

Усі побредуть у річку купаться, а він перепливе на той берег і під кручею сам собі щось ліпить. Буває 2 — 3 дня ліпить, а тоді гукає всіх:

— А пливіть сюди, я ось чорта виліпив.

Люди зберуться і пізнають хвости й роги чортячі, а голови царські, прямо, як на календарі. Регочуться всі, аж луна йде по березі.

Довго по лісу гуляють, а тоді гукають:

— Карпо, запрягайте!—Я запряжу і котю їх лугом додому. А проти неділі усю ніч живемо на річці. Олексій Максимович сидить на кручі, щуки вудить або гуртом з нами сітками в'язі ловив, лящі, лини. Кругом тут дуб'я росло, осики, в'язки. А тепер, давайте роздягнемось, скупаємось на цім місці та й згадаємо покійного. Отут він бродив, а ось уже і дна немає. Тут він легко плавав проти води, хоч Псьол тут на завороті котить пісок, як завірюху.

Покупавшись було, куліш варим; музика грає, як на веселлі, пісень виспівували добірних.

Один чоловік з кручі пхнув товариша, той упав і скрипку розбив, піднялась суперечка; Олексій Максимович помирив їх і з Кременчука привіз нову скрипку.

По ярмарках я возив його в Омельник, Козельщину і в Голтву.

Тільки приїхав на ярмарок, так і пірнув між народом. Коло циган постоїть, послухає, як торгуються та кіньми менжують. Біля гончарів постоїть, придивляється, як тітки вибирають собі посуд. На кручу піде, край гори походить, а ночували усі разом під возом, вогнище розкладали. Шкода, що не довелось його більше побачити. Я і не думав, що переживу його, а прийшлось.

Карпо Данилович ВОЛОЩЕНКО, хонюх артілі ім. Горького, село Манилівка, Козельщанського району.

* * *

Біля Псла на Кулининій косі Олексій Максимович ловив рибу з моїм батьком і Майорським Олексієм. Заберуть сітки, вудки і підуть на окунів та щук. Коли він був удруге в селі, я хоч і малий був, а пам'ятаю: верхня сорочка на ньому біла була, кавказький поясок, велика зачіска в нього мене дивувала. Мені він давав четвертак і посилав у крамницю до Дерида, я швидко змотаюсь в село і назад і одержую від нього здачу собі на бублики.

В 1929 році я, працюючи в ЦВК СРСР, поїхав у командировку на Соловки. На пристані Кем я зустрів у готелі Олексія Максимовича. Хоч він був надзвичайно зайнятий, одначе, коли йому сказали, що я з Манилівки, він негайно мене прийняв. Того дня ми просиділи з ним довгенько і наговорились уволю. Перше запитання його було:

— Чи давно я з Манилівки?

А далі розпитував, як тепер виглядає наше село і почав питати, чи єсть живі його знайомі і друзі, називав імена і прізвища кожного. Згадав Карпа, що завжди возив його, Дерида — коміка з тодішнього театру, Федора Шаповала, мого батька.

— Я часто згадую Манилівку,—говорив Олексій Максимович. Яку вона роль відіграла в Жовтневій революції?

Я йому щиро відповів:

— Зерно, що ви його зародили в нашому селі, зійшло хорошими червоними вояками.

І справді, читальня на 10.000 томів, організована ним в нашому селі, була ще довгі роки теплим затишним місцем, де ми зимою навкруг великої лампи збиралися читати, там я уперше прочитав усіх класиків. Все це мені дуже допомогло в свій час керувати червоними партизанами на Кременчукщині. Він був дуже радий чути, що Манилівка в громадянській війні була передовим селом.

Далі Олексій Максимович розповідав, як його вразила північна природа на Соловках. Із особливим хвилюванням

говорив про те, як перевиховуються там люди, зовсім без охорони,—всі працюють по спеціальності. На закінчення він сказав:

— Передайте від мене поклон у Манилівку, я приїду ще раз на Україну, і тоді обов'язково заїду у Манилівку.

З радісним настроєм ми обидва з ним дружньо попрощалися.

Федір Всеволодович ПОПОВ, с. Манилівка.

* * *

У Петрівку на дев'яту п'ятницю збирався ярмарок у Голтві щороку. Підводи, балагани, музика, поліції повно увечері коло возів, вогнища кладуть, в казанах кури киплять, купці телят ріжуть, співи цілу ніч нагорі, одну тільки я з них найбільше запам'ятав:

Та виряжався з цієї Голтви
Некрут молоденький...

Килина Темник і досі співає її.

На цім ярмарку я й бачив своїми очима Максима Горького. Виходив він на край гори, ще й тепер там видно вали, насипані козаками, коли вони оборонялися від татар. Сідав той письменник на високім валу. Кругом Псьол обігнувся попід горою, під хатами садки, на східну сторону найбільше їх, а за садками — вузькі смужки селянських посівів.

Водив він у чайну дітвору напувати квасом. Я сам дивувався з такого чоловіка.

В 1905 році у нас тут по селах організація революційна була. Були чутки, що від Горького вони листи та книжки одержували і пісню вони розповсюджували поміж нами проти царського режиму:

Суд там правий. Суд там правий,
Якщо винен, то зішлють без проволочки,
Як не винен, то зоставлять без сорочки,
А за правду щира дяка: батогами, батогами...

Іван Никифорович ПРОКОПОВИЧ, 69 років, колгоспник, с. Приліпка, Козельщанського району.

* * *

Я служив у економії Ширинської-Шихматової. Літом у нас жив Горький. Я його катав по Пслу; зібрались ми на Горовецькій косі, посідали на човни. Він сів якраз у мій човен. Такий чоловік високий, трохи погнутий, сорочка довга на ньому, синя, пояс шнурком з китицями. Попливли униз по річці. Балакає зі мною, як живеться, чи хороша

барина? По дорозі разів три приставали до берега. Він любувався краєвидом. Розпитував мене, куди раніш ішов Псьол. З річки додому їхали з ним гуртом на возі: Андрій Бородин, Яків Бородин, Андрій Удовиченко, Хрисан Мороз і я.

Гомоніли про життя.

— Вам гурток сільськогосподарський треба організувати,— радив нам він.

У неділю ввечері, після того, як пограли в скраклі, на майдані пішла чутка, хто любитель книжки читати, збирайтесь у саду біля двох сосен. Зібралось небагато нас. На заході сонця прийшов Горький з книжкою і почав читати. Спочатку „Іван Підкова", а потім „Сон". Дві поеми. Давав пояснення, як розуміти „Сон". Ми думали, що це казка, а він розказав, що це Шевченко навмисно так написав проти царя. Читав з книжки, а коли вже смеркло, читав напам'ять і давав напрям нам у житті.

А вдруге, коли ми з ним були на човні, він подарував мені „Кобзаря" Шевченка. Від нього я вперше довідався, що колись був на Україні такий кобзар. Цю книжку я передарував червоноармійцеві, коли проходили через наше село війська. Червоноармієць сам руський, зацікавився, дуже просив мене, і я віддав йому. Нехай, думаю, читає чоловік.

Денис Васильович ДЯЧЕНКО[1], *58 р., колгосп „Вільна нива", глушківської сільради, В.-Кринківського р-ну, Полтавської області.*

* * *

У Манилівці Горький дружив з дівчатами, що були на кухні у Ширинської-Шихматової. Жартував з ними. Оце прийде на кухню, а в нього в кишенях повно джмілів. Дівчатам і страшно і весело. З цього почалось знайомство. А далі він їх учив „Тополі" співати і читав їм з „Кобзаря", „Катерину". Вони, дикі, тікають, а потім кругом нього усілися і слухають. Це було у неділю в лісі. Дівчата спочатку хіхікали, а потім розібрались, замовкли, а декотрі й плакали.

Федір Шаповал, мій приятель, старший від мене, розповідав мені про Горького, як вони разом із ним у Криму були, лазили по горах і зустріли гірських пастухів. Вони сіли між ними біля вогню. Пастухи різали баранчиків і жарили на полум'ї, це було якраз у великій піст, коли не можна було їсти м'яса. Ну, так вони їли баранину і глузували з попів. Коли ось на вузенькій дорозі побачили — їдуть карети — царський поїзд. І їдуть прямо на глибоке провалля.

[1] Він же грав Омелька в п'єсі „Мартин Боруля" в горьківському театрі.—*Д. К.*

Пастухи збентежились, полякались. Обірвуться, заваляться, а Горький їх утішає:

— Хлопці, то нічого, як упаде один маленький, а біда буде, як не покотиться з гори самий найбільший...

Дорослі пастухи засміялись. А молодий — не зрозумів, до чого річ, побіг до царських карет і кричить:

— Глядіть, щоб найбільший упав, а то біда буде...

Той мій знайомий, Федір Шаповал, тоді ж у Криму рисунок зробив ножиком по дереву: скеля над морем повисла, Горький сидить на камені, пісню пише, а море притихло.

Пріся Іванівна ГЛАДКА, с. Юрки, Козельщанського району, Полтавської області.

* * *

Розкажу я піснею
Про своє село,
Що розквітло вишнею,
Маком розцвіло...

Верби похилилися
У бистрінь-ріку,—
З Горьким ми зустрілися
Вперше на віку.

Тут колись над річкою
В тінях яворів,
Про новую правду нам
Пешков говорив.

Тут колись на вигоні,
На дубках вночі —
Говорив — що виженем
Усіх паничів.

А коли купалися —
Весело було,
Із царів сміялося
Бідняцьке село.

Про Максима Горького,
Про більшовика —
На всі краї котиться
Пісня голосна.

Ол. ЮРЕНКО, комсомолець, с. Приліпка, Козельщанського району.

НА ПОЧАТКУ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ВІЙНИ 1914 РОКУ О. М. ГОРЬКИЙ ПРИЇЗДИВ ДО КИЄВА.

Я працюю 50 років пекарем у київських пекарнях. Найяскравішою подією в моєму житті в дореволюційні часи була зустріч в Києві з Олексієм Максимовичем Горьким.

З того часу, коли я побачився з ним, я полюбив його всією душею. Він став для мене близькою, рідною людиною.

Олексій Максимович, приїхавши до Києва, захотів оглянути і ознайомитись з життям пекарів київських пекарень. Він побував в пекарнях Антоненка, Кірхгейма, Грунвальда. Розмовляючи з пекарями, він правдиво розповів сувору правду про безрадісне життя робітників у царській Росії. Він звернувся до нас, пекарів, з закликом рішуче вимагати від своїх хазяїв недільного дня відпочинку, поліпшення побутових умов.

Горький закликав нас боротися за нове життя. Деяким робітникам Горький подарував брошури, щоб, прочитавши їх, вони вчилися, як треба боротися з проклятим звірячим капіталістичним ладом.

Я пам'ятаю, як я і ряд моїх товаришів після зустрічі з Горьким читали з захопленням його „Пісню про буревісника", в якій ми бачили революційну бурю, що насувалася.

Міхей ЗАВАДСЬКИЙ, пекар пекарні № 6, Київ.

* * *

У 1914 р. пам'ятаю типову для Києва відлигу пізньої осені і ранньої зими. Знаю також, що це було на початку імперіалістичної війни.

Я був учнем п'ятого класу одної із київських середніх шкіл. В той день, в другій половині, до мене прибіг мій товариш, однокласник, і запропонував мені негайно піти побачити і почути М. Горького. Довідався він про Горького від своєї сестри, що вчилася в одній з середніх шкіл Києва і належала до якогось-то гуртка самоосвітнього характеру.

Зустріч відбулась на Межигірській вулиці, на Подолі, неподалеку від Верхнього валу, в невеликому флігелі, у дворі з лівої сторони. Ми прийшли незадовго до кінця бесіди Олексія Максимовича. У просторому приміщенні з низькою стелею, з дуже простою обстановкою, 10—15 чоловік сиділо за великим столом і попід стінами. Говорив Олексій Максимович. Різким тоном він говорив про бездарів російського уряду, що затіяли війну з Німеччиною. Повторюю—я застав кінець бесіди, але враження було таке, що Олексій Максимович говорив про російську відсталість, говорити йому було гірко і він був різкий.

Олексій Максимович робив враження дуже високої, міцно зложеної людини. Волосся на голові було коротко підстрижене. Лице все те ж, знайоме по портретах.

Не минуло і 10—20 хвилин, як Горький встав і почав прощатися зі всіма за руку. Зробивши декілька автографів (йому давали підписувати його книги), він вийшов на вулицю. Ми з товаришем пішли за ним по Межигірській до Олександрівської площі.

Він ішов, рельєфно виділяючись своїм високим зростом, всією своєю фігурою, в чорному капелюсі і в чорному англійському пальто з оксамитовим воротником. На площі він узяв візника й поїхав нагору до бувшої Царської площі. В ці дні в Соловцовському театрі грала дружина Горького артистка М. Ф. Андреєва. Увечері київляни привітали Горького, що був присутній на виставі.

І. І. ЮДКОВСЬКИЙ, Москва, планова академія.

У ЛИПНІ 1928 РОКУ О. М. ГОРЬКИЙ ПРИЇХАВ ДО ХАРКОВА І ЖИВ ТРИ ДНІ В КУРЯЖСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ КОЛОНІЇ ім. ГОРЬКОГО.

8 липня на харківському вокзалі трудящі України урочисто зустрічали Горького. Тут йому було піднесено його твори, перекладені на українську мову.

Ще до схід сонця нас 200 чоловік пішло в Харків зустрічати московський поїзд. На пероні стали в почесну варту. Плавно підійшов поїзд, і вийшов Горький. Поздоровкався. На вокзалі мітинг великий, демонстрація. Далі він сів у машину і поїхав до міськради.

— Сьогодні приїду до вас.

Всі 400 чоловік колоністів вишикувались по алеї у дві шеренги. Дмитро Чевелій сів на „Циганку", а Чарський на „Молодця" і поскакали розвідчиками по шляху. Одного поставили сигналістом на дзвінниці. Черговим по колонії була Лабунська Галя. Приготували для гостя кімнату в школі.

День той був великим святом.

А в 1931 році я їздив у Москву рапортувати йому від польової бригади нашої колонії про дострокове закінчення посіву. Були на первомайському параді, бачили, як з воріт Кремля вийшов, ідучи до мавзолею, Сталін, а за ним Молотов, Калінін, Орджонікідзе. З травня прийняв нас письменник Серафімович, а Олексій Максимович був тоді в Сорренто. Побачити його більше не довелось.

К. Г. КАЛІНІН, вихованець куряжської колонії ім. Горького.

* * *

З Італії від Олексія Максимовича ми одержали листа і читали на загальних зборах.

— Здрастуйте, друзі колоністи горьківці. Як живете, як працюєте, як учитесь?

Ми йому одписали — живем хороше, бажаємо й Вам здоров'я. Писали йому часто, разів два на місяць. В 1928 році він приїхав. Ждемо, дуже раді, вийшли аж до Харкова з оркестром, а після обіду зустрічали його уже в колонії. Ми стоїмо струнною колоною, влетіла машина, Горький вийшов з неї. Підхопили на руки його, понесли і вже цілий

день не відходили від нього. На поле з нами ходив він працювати.

Я був головою ради командирів, усе турбувався про нього. Сіли обідати. Кожен стіл запрошує його до себе. Поставили й йому окремо обід. Він не захотів — узяв ложку і обійшов з нею усі столи і з кожного покуштував страви.

— Ну, хто більше з'їв — ви чи я? — Посміялися.

Вийшли на подвір'я. Заграв духовий оркестр. Серед музикантів найменший був Чевелій Шура — флейтист. Горький дивиться на його старанну гру і плаче. А тоді пішов у гурт, сів, узяв трубу-баритон і каже: — Ну, музиканти, учіть мене...

Загальні збори. Він сів за стіл. Від хвилювання він слова не вимовить і доручив промову товаришу А. С. Макаренку. Ми його діти. Нам жалко його стало.

На другий день у полі посадили його на косарку. Працює. Ми йому піднесли перший сніп.

Потім прислав в нашу колонію струнний оркестр, духовий, підручники, шевіоту для костюмів колоністам.

А коли поїхали до нього делегати в гості, у нього повно журналістів, він усіх покинув і до нас:

— Ви найбільші мої гості, мої діти.

Цілувались. Сіли обідати у його сім'ї. Розпитав про наші потреби. Написав листа до покійного Орджонікідзе, і товариш Серго видав нам автомашину.

Ібрагім ШАГАЄВ, колишн. вихованець колонії ім. Горького в Куряжі, Харківської обл.

* * *

Прізвище моє Ісакін, а раніш був я Артьомов. Коли ж убили босяки мого друга Мойсея Ісакіна в 1922 році, я взяв на пам'ять його прізвище собі. Був я безпритульним, і засудженим, поки попав у колонію ім. Горького. Тут у школі, в третьому класі, уперше прочитав я Горького „На дне". А коли він до нас приїхав, я працював в той день на кухні. Був я здоровий і дуже товстий. Будучи безпритульним, я своїм виглядом лякав людей. Підійду несподівано:

— Дядьку, дай бичка.

Чоловік так і поточиться. Дражнили мене усі „Буржуй".

Коли в'їжджав Горький у двір, я вискочив у білій високій кухарській шапці з ложкою. А старший кухар кричить: „Куди ж ти побіг, соус пора заливати". А мені не до соуса, коли вже в дворі машина „Фіат". З неї виходить наш Горький.

— Вільно! — розляглась команда після привітання. Ми всі як ринули до нього, на руках понесли.

Удень кругом нього повно репортерів, а я обід несу йому в кімнату — ціле порося з хроном у зубах і каву.

— Це наш кухар, Буржуй,— познайомив мене з Горьким тов. Макаренко. Посміялися з мого прозвиська.

Прийшов час обідати усім дітям. Перша зміна кричить йому: „обідайте з нами!“ А другі тягнуть до себе. Як бути? Горький мудро помирив всіх.

— Борщ я буду їсти з першою зміною, кашу — з другою, а морозиво — усі разом на дворі. Добре?

Помирились.

На другий день ми здавали ящики на виробництво, що робили по замовленню. Посадили Олексія Максимовича за стіл, у холодку під липою. Він здає роботу урочисто і гукає:

— Ребята! Приймайте зароблені гроші!

Зібрались ми всі під широкою липою. Він розписався за 25.000 карбованців, зароблених нами грошей, а, здаючи їх нам, ухитрився здати 40.000 карбованців...

У дворі почалось гуляння. Наш славетний кабан, „Василь Васильович“, вийшов із своїх хоромів, наряжений у розкішний костюм і на голові в нього солідний циліндр. Іде між людьми і кланяється. 24 пуди важив він. Похвалив Горький нас за нього. Бик „Цезар“ був дуже втішний. Теж сміялися. Закладали ми в той день нову будівлю, першу цеглину фундаменту положив Олексій Максимович і накрив нею офіційний документ про споруду і на ньому розписався. А пішли на жнива — дівчата урочисто піднесли йому перший сніп з нашого урожаю.

На третій день ми знов стали колоною.

— Ну, ребята! Я поїду.— Заплакав — і на вокзал. І взяв з собою одного з наших — Шершньова Миколу в дорогу.

Я тепер виріс, закінчив семирічку. Такий же веселий, як і був, тільки потоншав. Працюю в своїй колонії комендантом. Усе думаю, що Горький живий, а зайду в кімнату, гляну на портрет — ні, немає. На все життя запам'ятав його лист до нас:

„Учіться, ребята! Працюйте! Скоро життя поставить вам свої суворі вимоги. Скоро вам прийдеться вступати в армію творців нового світу. Готовтесь до бою за щастя своєї батьківщини, за культуру своєї робітничо-селянської держави. Ваш Горький“.

І до листа свою фотографію додав. Сидить за своїм робочим столом, а кругом нього велика бібліотека. Скільки книг, а він же їх усі прочитав. Підписав фото своєю рукою:

„Друзям-колоністам. М. Горький. 17.III 1928“.

Роз'їхались наші горьківці, розлетілись соколами — хто в Комсомольськ, а хто в Ленінград, той на Кавказ, а хто в Київ. А я, як вийду з колонії,— на село. Піду по шляху, яким він їздив, з колгоспниками згадаю той день, коли він з ними розмовляв, та й вернусь у хату. У дружини на руках

дочка моя сміється. Шкода, що помер наш батько, а то підійшов би оце я до нього і сказав би:

— Ось вам, тату, онука Людміла.

Гр. ІСАКІН, Куряж, колонія ім. Горького.

* * *

Малого закрутив мене вир життя. Став безпритульним, тинявся від однієї станції до другої.

Був 1926 рік. Я опинився в трудколонії, яка розташувалась у колишньому куряжському манастирі, трудколонії, що носить ім'я буревісника революції, любимого письменника трудящих Олексія Максимовича Горького.

В колонії тоді був завідувачем А. С. Макаренко. Він вмів організувати справу так, що навіть я, природний „мандрівник", перейшов на осіле життя.

Працював у шевській майстерні (мій батько теж був швець). Читав з захопленням Горького і писав власні твори до стінної газети „Горьківець", редактором якої я був.

Коли я вчитувався в прекрасні сторінки Горького, не зрівняні ні з якою поезією, мені здавалось, неначе я теж усе це бачив. Я переживав глибоке хвилювання.

Горький навчив мене розуміти життя і людей. Передо мною відкрився світ.

1928 рік. Літо. Лагідний вечір. У клубі колонії загальні збори.

— Хлопці, до нас скоро приїжджає Максим Горький, — сказав Антон Семенович.

У залі радісний шум, бурхливі оплески.

Колоністи знали, яке дитинство провів їх шеф, і у взаєминах між ними і світовим письменником склалась особлива простота і щирість.

Між Куряжем і островом Капрі в Італії (тоді там жив Олексій Максимович) ішло жваве листування.

Писали Горькому індивідуально і колективно, і він завжди відповідав.

І ось він написав:

„Хочу побачити ваші милі морди і стиснути ваші лапи, для цього й приїду до вас..."

— А який би подарунок зробити Олексієві Максимовичу? — запитав колоністів А. С. Макаренко. Всі поморщили лоби, але ніхто не виступав.

Тоді я взяв слово.

— Товариші, я думаю, що добре було б зробити таку книгу, щоб кожний в ній написав про себе. Усі чотириста.

Пропозицію мою прийняли. Вона всіх зацікавила.

У наслідок колективної роботи з'явилася книга про бурхливе життя чотирьох сотень горьківців...

Настав бажаний день. Колонія причепурилася. На широкому, посипаному жовтим піском, подвір'ї вишикувались загорілі стрункі колоністи. На сонці майорять прапори. Гримить оркестр.

Під'їхало авто. З нього вийшов Олексій Максимович у білому кашкеті, високий, з квадратовими плечима, трохи згорблений. Ніяково озирається, на обличчі радісна посмішка.

— От так хлоп'ята, та це ж богатирі!— Помахав колоністам рукою, витираючи хустиною спітніле чоло...

Олексійеві Максимовичу приготували спеціальну кімнату для відпочинку. Але він до вечора ходив по колонії, цікавився найдрібнішими деталями виробництва, життя та побуту колоністів, розпитував кожного про минуле, цікавився, хто ким хотів би стати в майбутньому.

Ось до Горького підійшла русява дівчина-колоністка:

— Олексію Максимовичу, дайте мені цигарку!

— Палити ж шкодить,— відповів Горький.

Потім дістав цигарку і дав дівчині, навіть сірника засвітив. Але вона запалювати не захотіла. За цигарку подякувала, палити ж обіцяла кинути. А цигарку в Олексія Максимовича взяла просто на спогад про зустріч в колонії...

Вечір. Надзвичайний вечір, який залишиться в пам'яті назавжди.

В клубі загальні збори всієї колонії. Сцена прибрана в квіти і різнокольорові електролампочки. За червоним столом — почесний голова зборів Олексій Максимович. Він уважно розглядає ласкавими очима юну, шумливу аудиторію, барабанить пальцями по столу і всміхається в свої довгі рудуваті вуси. До речі, про руки Горького. Вони весь час, безперестанку щось роблять. То цигарку запалюють і крутять її, то олівцем у блокнот записують. Це великі з довгими пальцями, дійсно робітничі руки, на своєму віку вони знали всяку роботу.

— Гарні хлоп'ята! Велику справжню радість відчув я, перебуваючи з вами. Дуже вам вдячний!

Коли йому принесли подарунок — книгу, на червоній обкладинці якої стояли золоті літери: „Горькому — горьківці", він тихо сказав:

— Від душі дякую вам за чудесний подарунок. Талановиті ви діти!

Мене покликав А. С. Макаренко. Я вмить опинився на сцені. А завідувач колонії мене вже рекомендував Горькому:

— Наш колонійський літератор. З його ініціативи зроблено оцю книгу.

Олексій Максимович потиснув мою руку. Всміхнувся.

— Молодець!.. А що ти читав з української літератури? Котляревського, Шевченка, Коцюбинського читав?

Щоб стати письменником, для цього не обов'язково мандрувати та ще „зайцем", ти уважно подивись навколо себе— скільки на кожному кроці захоплюючого життя — тільки встигай писати!..

Відійшовши зі мною трохи вбік, в глиб сцени, він поклав на моє плече свою лагідну руку і по-батьківському довго та мудро говорив мені про таку складну справу, як літературна робота, про завдання письменника перед суспільством, радив оволодіти культурою, знанням, бо щоб учити інших, треба самому багато знати... Ця бесіда була найсвітлішим моментом у моєму житті...

1929 рік. Москва. Машків завулок.

— Максиме Олексійовичу,— звернувся я до сина Горького,— як би побачити Олексія Максимовича?

— Ти коли приїхав? Сьогодні? Оце добре! Поїдемо зараз на дачу, там і побачиш Олексія Максимовича.

Сіли в машину. Їдемо швидко. Червневе сонце пече безжально. Але від нашого руху здіймається вітерець, обвіває лице. Не зчувсь, як і приїхали. Ось і дача. Сосновий ліс. Озеро.

На веранді Олексій Максимович в голубій сорочці, в хатніх туфлях. Іде назустріч. Всміхається.

— Здоров, дружище,— Горький потиснув обома руками мою руку, обіймає.— Це добре, що приїхав, дуже радий. Ну, розповідай, що нового в колонії?

Мені хотілося сказати надзвичайно багато, але язик став мов дерев'яний — не повертається.

— Ну, добре! Підемо, підкріпимось. Це ніколи не завадить.

На веранді — вся сім'я. Подали сніданок.— Хазяї розпитували, як я доїхав до Москви, що думаю робити далі?

Олексій Максимович розповів про свою останню поїздку до Сибірського краю.

— Мене охопила велика радість, коли я побачив бувшу пустелю, куди царі засилали кращих синів народу, як у домовину, що цей край більшовики перетворили в квітучий сад... Та це й природно, зрештою, коли вдуматись глибше... У нас такі велетні думки, як Ленін і Сталін, а вже коли ці люди взялись, то наша країна дійсно буде щасливою. Або взяти радянську літературу. Скільки талановитої молоді!

— Олексій Максимович,— попросив я,— розкажіть про Михайла Коцюбинського.

— Про нього я вже писав. Але, звичайно, всього, що знаєш про людину, ніколи не напишеш, особливо про друга. Єсть такі речі, про які не кожному можна розповісти, а перед Михайлом Михайловичем завжди хотілося бути відвертим. Рідкої душевної краси і благородства був Михайло

Коцюбинський, чарівна людина і справжній поет... Читай його чудові твори,— каже Олексій Максимович.

— Ну, ви погуляйте,— каже Олексій Максимович до мене і свого сина Максима (він помер у 1934 році),— а я попрацюю...

Вечір у червні буває особливо принадний... Запалили велике багаття — Олексій Максимович дуже любив вогонь. Я читав свої „твори". Всі слухали уважно, тільки „Марфа Посадниця" — онучка, увесь час кидала травою на дідуся.

— Єсть у тебе, хлопче, здібності, але треба багато вчитись і працювати.

Я сказав, що приїхав до Москви з метою вчитись, але командировки нема.

— Нічого, зробимо,— відповів Олексій Максимович.

Небо вкрилось зоряною шапкою. Ми ще довго розмовляли. Він розпитував мене про моє минуле безпритульне життя, про колонію...

Потім я читав вірші українських радянських поетів. Вони йому дуже подобались. А багато поезій Шевченка він сам знав напам'ять: „Сон", „Заповіт", „Кавказ".

На другий день Олексій Максимович написав листа до наркома освіти РРФСР з просьбою дати мені командировку до московського робітфаку мистецтв ім. А. В. Луначарського.

— От, бери цього листа і сип. А коли що буде потрібно, ну, там книги, чи гроші, приходь — допоможемо.

Командировку мені дали. Іспити до робітфаку витримав і — став студентом.

Якось осіннім вечером я зайшов на квартиру Горького. Якраз ішла вечеря. Були гості. Тут я вперше побачив Едуарда Багрицького. Почув його чудесну поему „Дума про Опанаса". Читав поет прекрасно. Його грудний голос доходив до глибини душі. Коли він закінчив читати, Олексій Максимович, схвильований, обійняв поета і поцілував його в чоло...

... На робітфаці я не вдержався. Старі зв'язки з злочинним світом не були остаточно перервані. За участь в одній афері, мене було засуджено на три роки позбавлення волі.

Я написав лист і автобіографічне оповідання про останню подію і надіслав Олексію Максимовичу в Італію.

Він поклопотав перед президією ВЦВК РРФСР, і мене звільнили умовно-достроково. А незабаром я одержав лист від Олексія Максимовича, в якому він мене добре „відсповідав", зазначаючи, що коли я себе не візьму як слід в руки, нічого з мене не вийде.

Я пішов працювати на електрозавод, став ударником. Незабаром у мене виникла думка. Випустити книгу, в якій би вчорашні безпритульні і правопорушники розповіли про себе, про своє минуле життя і як вони стали людьми...

Коли зібралось досить матеріалу, я написав листа про мій задум Олексієві Максимовичу. Він схвалив його і порадив зв'язатись з видавництвом. (Сам він перебував в Італії).

Коли весь альманах „Учора й сьогодні" був готовий, його надіслали Олексієві Максимовичу, щоб він переглянув і остаточно проредагував збірник. Просьбу цю він виконав. Майже над кожним твором попрацював, а деякі речі порадив, щоб самі автори обробили, і написав передмову. Обкладинку зробив Чоп — горьківець, який тоді вже був на першому курсі ленінградської художньої академії. Його Горький теж влаштував вчитись.

Альманах вийшов у світ на початку 1932 року. В літературі ще не було подібного факту, щоб люди з „дна" випускали книгу...

...1934 рік. До Будинку спілок, де мав бути перший з'їзд радянських письменників, я прийшов за годину до початку.

В день відкриття з'їзду мені хотілось побачити і почути Олексія Максимовича, бо після інциденту в робітфаці мені було ніяково робити візити часто.

Стою біля дверей головного під'їзду. В цей день багато читачів прийшло, щоб привітати „інженерів людських душ". Було багато квітів, радості, хвилювання. Раптом під'їхало авто. Відчинились дверцята, і я побачив Олексія Максимовича. Пішов йому назустріч. З ним були Олексій Толстой, Серафімович, Шолохов і Мартін-Андерсен Нексе.

Побачивши мене, Олексій Максимович посміхнувся, потиснув руку:

— Це один з куряжських могіканів,— відрекомендував він мене своїм супутникам.

Нас оточив великий натовп. Всі вітали Горького. Він розмовляв зі мною. Цікавився моїми університетськими справами...

Ми йшли по сходах у Колонний зал, розмовляли про колонію, про горьківців...

Наближався час, коли Олексій Максимович повинен був починати доповідь. Ми попрощались тепло:

— Працювати треба, дружище, міцно, по-більщовицькому, і будуть чудові наслідки. Це безперечно.

А через кілька хвилин я слухав його велику доповідь.

Лист Петра ДРОЗДЮКА, вихованця колонії ім. Горького.

11 ЛИПНЯ 1928 РОКУ О. М. ГОРЬКИЙ ПРИБУВ ДО м. ЗАПОРІЖЖЯ НА ДНІПРОБУД.

Я бувший матрос, учасник повстання на броненосці „Очаков", разом з лейтенантом Шмідтом був відданий під суд. Ще до 1905 року ми, матроси, були революційно настроєні, але до повстання не доходило, та ось на кораблях почала ходити по руках книжка „Песня о буревестнике". Трудно висловити враження, яке справив цей твір на мене. Все раптом закипіло, тисячі людей не змогли далі терпіти...

Коли я 1928 р. узнав про те, що до Запоріжжя приїде Горький, я відчув невимовну радість і бажання хоч здалека побачити цю людину, слово якого примушувало швидше битись моє серце.

Я ввійшов в число делегатів заводу „Комунар", яких обрали робітники для зустрічі великого письменника.

Коли ми підходили до Південного вокзалу, перед нами відкрилась незабутня картина. Десятки тисяч трудящих Запоріжжя заповнили весь майдан. Автомобілі зупинились. Покрівлі будинків ломились від людей. Такої демонстрації в Запоріжжі я не пам'ятаю. Всі напружено чекали поїзда, а я з усієї сили пробивався до трибуни. Аж раптом усі загомоніли. Натовп хитнувся як море, з вокзалу вийшов Максим Горький. І в казці не розказати про цю зустріч робітників Запоріжжя з великим письменником. Олексій Максимович хотів було говорити, та де там. Тисячі рук простяглись до нього, тисячі людей вигукували привітання. Він зміг промовити лише декілька слів, посміхнувся, махнув рукою і сів у машину.

Колони робітників пішли до міського саду ім. Франка. У всіх були урочисті обличчя. Пішов і я. В саду тіснота. Люди лізуть на огорожу, чіпляючись за гілляки дерев, щоб побачити любиме обличчя. Промовляючи, Олексій Максимович дуже хвилювався. А я ще більше. Це був наш письменник.

Важко переносити смерть цієї незабутньої людини.

Іван Петрович ЧОРНИЙ, слюсар механічного цеху заводу „Комунар", м. Запоріжжя.

* * *

У нашій ланці теслярів є люди, що працюють на Дніпрельстані з 1928 року. Ми добре пам'ятаємо приїзд до нас Олексія Максимовича. Тоді лише будували перемичку, виростали перші бики. Олексій Максимович був на зборах робітників у театрі на правому березі в Кічкасі. Робітники просили його виступити. Він відповів, що краще напише свої думки і свого слова, як і завжди, додержав — прислав нам листа. Кожне слово його то була частка душі великої людини. Тепло, просто промовляв він до трудового народу

КУПРІЯНОВ, СУХАНОВ, ЄФАНОВ, ПУСТИКА, БІЛИЙ. Бригада теслярів будівництва „Запоріжсталь".

* * *

Я тоді водив Олексія Максимовича по просторому розгорнутому історичному будівництву нової казки на Дніпрі. До всього він придивлявся, хазяйською рукою пробував якість, задумливо оглядався на спинені води сивого Дніпра, згадував Шевченка його піснею:

Реве та й стогне Дніпр широкий.

І радувався нашому успіху у боротьбі з Дніпром.

Ночував у готелі в будинку „Лена". Тепер він затоплений водою. Ходили з ним у казарми робітників, питав він їх, чим заповнюєте дозвілля, яку читаєте літературу. Особливо настирливо радив поширювати деревонасадження: „Здоров'я людини ще дорожче машини" — казав він і ми його слова не забули.

Моторним човном катали його по Дніпру, виходив він на острів Хортицю і мріяв про те, щоб острів цей зробити суцільним дитячим садом.

У мене в дворі під вікном виросла вже розкішна липа, а тоді вона була ще молоденька, коли під нею отут, на лавці, в 11 годин вечора 12 липня він спочивав.

Дмитро Васильович КОЛОМЕНСЬКИЙ, м. Запоріжжя, правий берег, 4 поселок, Генераторна вул. 19.

* * *

Ми з товаришами криворізькими учителями приїхали на екскурсію оглянути Дніпрельстан. Сидимо на фабриці-кухні, обідаємо. І тут за столом, як блискавка — новина: Максим Горький на Дніпрельстані. Не встигли ми зговоритись, як його побачити, коли ось він виходить із кухні і розмовляє з людьми. Там йому мабуть сподобалась механізована праця й тому він, сівши за столом недалеко від нас, живо розмовляв і показував рукою на кухню. Слів

його не чути було. Не кінчивши обідати, ми кинулись до нього, але він сів на катера і швидко поїхав на острів Хортицю. Лише димок від його вічної жарини в мундштуці звивався над білим картузом.

Був я на мітингу в клубі Дніпрельстану. Те місце тепер залито водою. Я не пам'ятаю його слів. Він говорив тихо, але відповідаючи на запальну промову комсомольця, він вихопив з натовпу маленького піонера й підкинувши високо на руках, облив його сльозами радості й заквітчав його гарячими поцілунками. Я був наелектрезований і навіки запам'ятав його останню фразу: „Я з вами, я ваш!"

На другий день я, виходячи з приміщення запорізької міськради, несподівано побачив перед собою машину. Вона різко зупинилась, і з неї вийшов високий, стрункий Максим Горький і не по літах швидко східцями побіг нагору в міськраду. Я, здивований, став на місці і дивився на нього. Таким він у моїй пам'яті й залишиться навіки: швидко ступаючи по сходах угору.

МОЗГОВОЙ, учитель залізничної школи, м. Сталіно.

* * *

Горький був у нас, коли ми ще тільки розгортали Дніпрельстан. Сподівались ми його в гості вдруге подивитись уже на закінчену нашу роботу. Не діждалися... Але був у нас Климентій Єфремович Ворошилов і оставив нам похвальне слово і від свого імени, і від свого друга Олексія Максимовича. Ось у книзі почесних гостей наших ми зберігаємо його запис:

„Будь я поетом, мені легше було б висловити мій настрій після всього побаченого, та ще вночі, але прозою не скажеш. „Хороше, дуже хороше" сказав би Максим Горький і в додаток до слів від серця зронив би сльозу. Іду за його прикладом: „Хорошо, дорогі товариші будівники, хорошо доблесні герої пролетарі, що створили собі своїми власними руками пам'ятник за життя".

К. ВОРОШИЛОВ, 30 січня 1933 р.

Ці слова нашого почесного гостя, славного маршала Радянського Союзу знає тепер кожен з нас на електростанції ім. Леніна.

(Записано в комендатурі Дніпрогесу ім. Леніна. Запис К. Є. Ворошилова виписано з книги почесних відвідувачів).

* * *

Стоїмо ми, вантажники, на пероні у першому ряді й виглядаємо Максима Горького. Підійшов поїзд. Коли

ось він виходить. Я як глянув та й здивувався:—Так це ж Альоша Пешков! Хто ж його зробив Максимом Горьким?— вирвалось у мене. А люди засміялись, не знаю чого. Я ж його знаю ще портовим вантажником у Феодосії, де я й горба собі нажив. Вантажник з нього був слабий. Здоров'я було тоді у нього погане, казав, що десь його побили того літа. По вечорах усе в газету та в газету дивиться. Вантажник — людина грізна, не понімає ні батька, ні матері, ні царя, ні бога не признаю. Трудно нашого брата було заворожити, а він як сяде увечері казку нам розказувати, почне від Адама та Єви, про дедку та про бабку,— а закінчить таким, що душу перевертає. Підряд дві ночі говорив, ніхто не спав, і його не перебивали. Каже: „Губернатор страшний одному, а коли він гляне, що всі проти нього, то поверне назад". Ми думаєм собі — наливай, Альоша, наливай. Коли в 1905 році воно й збулось. Як виїхав симферопольський губернатор з гори на автомобілі, а ми всі з каміннням та з ломаками вистроїлись, глянув і здрейфив, повернув навтьоки. Поки армія не прийшла і не усмирила нас — було безвластіє. Співали ми тоді пісню про губернатора, зложену в нашій ночліжці „Боржом":

Задумав наш Трепов царю догодить —
Кулею, нагайкою народ накормить.

От тоді ми і згадали нашого казкаря Альошу Пешкова. Простий чоловік він був, ходив у черевиках, у поганенькому піджачку, у вишитій сорочці. Довге волосся у нього було, й була в нього лише одна торбина засмальцьована й харчі в ній були більше для душі. Заробіток свій вносив він в гуртовий казан і ми чесно ділили його на всіх. Заробляли ми хоч і не мало та програвали в карти і пропивали. Альоша ніколи не лаявся. Почує, як наші „гнуть", підійде і скаже: „Товаришу, не можна так". І слухали його вантажники, а надходив вечір—просили його: „Ану, Пешков, збреши щонебудь". І починає він повільно, співливо, а потім — як уліпить політичне. Подобалось це нашим вантажникам. Революційний народ був.

Пізнав Пешкова не я один. І товариш мій, вантажник Данько Сергій, підійшов до нього і поцілувалися. Горький нас пізнав, поздоровкався. Пам'ять велика у людини. Ще й адрес оставив свій, та ми так і не зібрались йому написати.

Андрій Гнатович ДОРОШЕНКО, робітник камери схорону речей на ст. Запоріжжя, Сталінської залізниці.

* * *

В 1928 році я запропонував активу літгуртка запорізької механіко-електробудівельної профшколи зібрати декілька

кращих віршів, оповідань і послати їх на перегляд нашому улюбленому письменнику. Товариші згодились, але з умовою — нехай Горький повідомить, чи зможе він прочитати наші рукописи. Послали „запрос". Приблизно через три тижні одержали відповідь і згоду Олексія Максимовича.

Послали рекомендованою бандероллю на адресу О. М. Горького твори літгуртківців: А. Могилевського, вірш в прозі Л. Вячкілевої, оповідання Петра Івменка і мій твір.

Коли першого листа Олексія Максимовича ми читали й обговорювали колективно, то другого читали кожний сам собі. Виявляється — ми ще не письменники і далеко нам до того. Коли вдумаєшся в глибокий зміст горьківських рядків суворих і по-батьківському продуманих, то розумієш — треба працювати. Література — не іграшка. Наші слова підтвердили викладачі і найбільш серйозні студенти. Ми перестали переводити папір, стали серйозно читати, влаштовувати грунтовні диспути.

А через рік ми вже самі сміялися над своїми дуже несамостійними віршами, афоризмами, які ми посилали йому.

І справді, чого варте таке відкриття: „людина не бореться з природою, лише обробляє її, природа не ворог, а друг нам". Проти цього рядка Олексій Максимович червоним олівцем написав:

„А посухи? Поводі? Землетруси? Урагани? Хвороби?" — резонно протестує на полях рукопису Олексій Максимович. І даючи загальну оцінку — резюме, Горький пише на рукопису: „Все це дуже розв'язно, наївно і малограмотно".

Листи Горького принесли нам велику користь. Все життя будемо пам'ятати, що бавитися в літераторів — смішне і шкідливе заняття. Але літератури ніхто з нас не розлюбив. Один з нас тепер — інженер, другий — технік, третій — педагог, четвертий — журналіст. Всі працюємо на користь соціалістичної батьківщини. І в цьому частина труда Олексія Максимовича. Його образ несемо в своїх серцях.

О. О. КРИЛОВ, м. Запоріжжя, Дніпропетровської області.

Отут під грушею, на оцьому пеньку сів спочивати він і засипав мене запитаннями: як діти, школа, як працюємо, що одержуємо — одним словом, як ми живемо?

Звідси пішли з ним в дитячі ясла. Увійшли в спальню. Він сплеснув долонями і застиг на місці без слова:

— Ах, як їм тут хороше! А потім уже написав про наших дітей нарис „По Союзу Советов".

Коли діти побачили О. М. Горького, сміливо простягли до нього руки.

— Дядя, — гукали йому, він схопив на руки дівчинку, пригорнув до плеча і зніяковіло кусав свої вуси, ковтаючи сльози.

Від дітей повели гостя в їдальню. Ось, оця комунарка обідати йому подавала. Отут під вікном, де оце портрет товариша Орджонікідзе, стіл стояв, і він за нього сів. Вона піднесла йому яєшню і молоко тепле, а він забажав:

— Ви мені простого українського борщу дайте.

Насипала вона йому тарілку борщу з свіжою капустою. Він смашно поїв і вдруге попросив, і про це в книжці своїй написав:

„Потім ми обідали в їдальні комуни. За двоє блюд: смашний борщ і смажене м'ясо, з нас взяли по 16 коп. з чоловіка".

І. ЛОЗИЦЬКИЙ, агроном МТС, Чубарівського району (будучи головою комуни „Авангард", він приймав Горького).

* * *

В обід, якраз ми подоїли корів, він ішов у дитячі ясла, а я однесла молоко і вийшла з погреба. Тут і зустрілись.

— Ну, здрастуй, комунарко! — Поздоровкались. — Як живете? Чи задоволена?

— Не тільки я, а й всі наши комунари кожного дня дякуємо товаришеві Сталіну, що здобув нам оце життя... Та й розказала йому: дитина в мене в яслах, коли скучу

за нею — візьму пограюсь і однесу назад. Розповіла йому чисто все. Він слухає і не змигне. Він такий, що коли і мовчить, то одними очима виразно говорить.

Олександра МИРОШНИК, доярка-стахановка в комуні „Авангард", Дніпропетровської області.

* * *

Це було в робочий день. Ми, робітники майстерні, ніяк не могли спокійно працювати. Час від часу виходили на двір. Хотілося скоріше побачити його й обов'язково першими. Люди збиралися гуртами, виглядали. Терпіння рвалось.

Приїхав. Ходить із своїм сином по двору комуни, оглядає господарство наше молоде, а ми, обступивши, то ходимо слідом, то забігаємо наперед поглянути йому в обличчя... Він худощавий, голова свіжо поголена, на лиці глибокі зморшки.

Він пішов уздовж цієї алеї, тепер вона, бач яка тіниста вже, дійшов до берега Малої Токмачки, задивився на луки і говорив про їхню красу.

М. МИРОШНИЧЕНКО, робітник в комуні „Авангард", Чубарівського району, на Дніпропетровщині.

* * *

Отут Горький став, а його син відійшов від гурту і почав націляти фотоапаратом. Мене такі завидки взяли — чом я не вмію фотографувати — оце б зняв на карточку Горького. В той же день я пішов у сусідне село, купив фотоапарат і тепер сам умію знімати. Остався мені на спогад про той день фотоапарат, та вже не доведеться мені сфотографувати Олексія Максимовича... Просте, талановите життя його було. Він пообідав з нами за колгоспним столом. Всі стежки ми тепер попромітали, де ходив Горький. Найдорожчим гостем у нашій комуні він був.

Василь Павлович ОНАНКО, коваль в комуні „Авангард", на Дніпропетровщині.

* * *

Коли ми почули, що до нас їде Горький, — розгубились, не знали, як його зустріти. Намалювали гасла, вивісили, а далі думаємо — ні, не треба, він образиться і познімали, а потім знов почіпляли.

Я бачив Горького перший раз 6 жовтня 1918 року в Ленінграді на мітингу, що відбувався під його головуванням. Тема мітингу була „Інтелігенція і революція". Повалила сила людей. У палаці не вміщалися, я ледве пробився і стояв

у дворі між студентами. Горький вийшов на балкон. Ми стихли і чекали від нього довгої промови. А він сказав:

— Інтелігенції треба йти за радянську владу, оце так я сказав перед вами і так піду й скажу тим, що в залі сидять.

Ця коротка промова всіклась мені в пам'ять, і ось через десять років він приїжджає до нас, і я мушу перед ним показати, що ж ми, інтелігенти, зробили в комуні.

Коли Олексій Максимович побачив нашу тісну тодішню школу, гаряче звернувся до керівників Запорізької округи:

— Вони ж нове життя творять, їм найкраща школа потрібна!

І тепер ми маємо нову школу на спогад про нього.

Бібліотекою він був задоволений. Просив дати йому список літератури, якої не вистачає в комуні.

Особливо радив озеленяти навкруги нашу нову оселю і створити красоту. Переконливо говорив про перспективи колективізації села.

З яким трепетом ми читали його нарис про нашу комуну. Він там писав:

„Думки весь час забігають в далеке минуле і мов сковзаються по кругу, поставленому похило градусів на 45. На нижній половині круга отроцтво моє, юність, на верхній — сучасні діти".

Марко Миколайович РИЖОВ, директор середньої школи в комуні „Авангард", Дніпропетровської обл.

ЖИВУЧИ В СРСР, ВЕЛИКИЙ ПИСЬМЕННИК ДО ОСТАННЬОГО ПОДИХУ НЕ ПОРИВАВ ЗВ'ЯЗКІВ З УКРАЇНОЮ.

Свої дитячі роки я провела в злиднях, у горі та недостатках. Життя моє було темне, як ніч. В 1925 році я почала працювати ткачихою в артілі ім. Клари Цеткін. Полюбила я свою художню роботу, часто любувалась нею й швидко освоювала техніку станка. 1931 року вступаю в лави ленінського комсомолу, який виховав мене й освітив мій шлях, тепер я вже працюю помінструктора по ткацтву.

1934 року мене посилають на всесоюзний з'їзд письменників. Ця звістка возрадувала мене. Хотілося якнайскоріше бачити Олексія Максимовича Горького. Його я бачила тільки на портреті. І от настав день мого від'їзду до Москви. Весело я збиралася: вибирала найкращу українську сорочку та скатерть з дванадцятю хустками, подарувати Горькому, щоб і він побачив зразки нашої роботи. А ще веселіше їхала я до Москви, бистро мчався поїзд-експрес, а ще бистріше перебігали мої думки: яка це Москва, який Горький, як я з ним розмовлятиму, як подарунки даруватиму? В Москві мене зустріли тепло, а ще тепліше зустрів нас Олексій Максимович. У нього ми були на прийомі. Яка це велика гордість і радість для мене. Я з ним розмовляла, і він надзвичайно проста людина. Очі в нього лагідні, при розмові усміхається і часто плаче. Особливо, коли його вітали щасливі діти нашої країни. Коли я йому подала подарунок, він подякував, засміявся і каже:

— Чи ви мені не дамське плаття подарували?..

Потім розпитав мене, як я живу, як працюю. Вислухавши мене, сказав:

— Такі автобіографії треба в журнали писати побільше.

Та й красні були його слова. Швидко збігав час нашої розмови, не хотілося відриватись від нього. Хотілося слухати його художнє слово. Враження залишилося в пам'яті на все моє життя.

Я прочитала його дві книжки: „Мати" і „В людях".

Звістка про смерть його принесла мені тяжкий сум і печаль на серце.

Фрося РЕБРИК, робітниця артілі ім. Клари Цеткін, с. Решетилівка, Полтавської обл.

* * *

Рознесла я людям пошту по полю. Тільки увійшла в хату, коли до мого двору машина підлітає і гудками кличе:

— Скоріше сідайте!

Поїхали. Біля сільради бачу—прапор чорне крило звісив, люди сходяться. Я так і догадалась: це Максим Горький... На мітингу голова райвиконкому прочитав телеграму. Зійшов на трибуну школяр та як защебече:

— Може наше село, каже, винувате, що так рано він помер.

А в кожного здавило горло, сльози на очах.

45 років тому у нас Сільвестр Гайченко над жінкою знущався, а він ішов через наше село на Миколаїв, побачив та й хотів захистити її, та сам постраждав: побили його дуже тоді п'янюги і в калюжу вкинули.

Вибрали мене й Катрю делегатами в Москву вінок від села Кандибіно покласти на його домовину.

Ось ми стоїмо у Миколаєві на аеродромі — виглядаємо самольота з Одеси. Катря до мене притулилась, як вирнув спід сонця він. У неї серце здригнуло. Посідали. Знімаємось. Не встигла оглянутись — а вже й Кривий Ріг. Тут набрали горючого, і далі через Дніпропетровськ. Дніпро під нами в'ється, а ми над ним гойдаємось. Машина шість чоловік несе, кожний по своїх ділах поспішає. Ось і Москва. Скільки тих рейок та поїздів до центру біжить. Прилетіли ми швидше птиці. А тіла його вже не застали. Поспішаємо на Красну площу. На трибуні з правого крила мавзолею стоїмо. Ось несуть — перегинаємось, хочеться ж рідного Сталіна побачить, а з ним товариші Молотов і Каганович на плечах несуть катафалку. У Сталіна — траур на руці і печаль на обличчі. Поставили. Товариш Молотов промовляє у мікрофон і через репродуктори мова його рине, а в нас думки до свого села сягають. Ще ж недавно ми живому Максиму Горькому листа в Москву посилали. Низенький поклон від жінок передавали та до себе в гості, як рідного, закликали. Коли б оце в нас на кладовищі, я б не витримала й заголосила. Може б не так серце каменем давило. Ось у мене ще й газета не злиняла, де від нього вісточка надрукована:

„Ех, Максимович, побувати б тобі ще раз в Кандибіно, полюбуватися на людей, стиснути їхні дужі руки. Але старуватий Горький, слабувати почав, і може тільки заочно привітати нових людей дивовижної вітчизни нашої..." писав він до нас у день женщини нової. Читали ми оповідання його „Вивод", читали та й казали: „нехай не вертається той час лихий!"

Аж ось Сталін і письменник Олексій Толстой з мавзолею

Леніна зійшли і на плечі урну узяли. Ударили гармати салютами. А люди голови схилили.

— Дорога людина померла,— говорив Вячеслав Михайлович. Важко було Сталіну нести його і всім людям важко. Годинник на башті дзвонити почав і вгору гармати били. Сумно. Ніхто ні слова. Знамена тільки шелестять.

А на другий день у мавзолеї Леніна бачила. Лежить як живий. На підземних вагонах у метро під Москвою катались,— подумати — скільки сили у мислях людини. Під небесами були ми і під землею.

Записано в с. Кандибіно, на Миколаївщині, від колгоспниці Домахи Іванівни ЗАДВИЦЬКОЇ, у липні 1936 року.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Пушкін.— ***Муха Макар Карпович*** (самоук, колгоспник с. Михайлівки, Кам'янського району, Київської обл.).

Пушкін на допиті.— *Кисілевський* (самоук, червоноармієць).

Брати-розбійники.— *Олійник* (самоук, учень 10 класу, син колгоспного листоноші, м. Шпола).

Остання путь Пушкіна — *Муха Макар Карпович.*

Шевченко.— *Оксенгендлер В. А.* (самоук, дружина службовця. Київ).

Бюст Тараса Шевченка (гіпс).— ***Ткаченко Йосип Федорович*** (Київ, робітник, інструктор по самодіяльному мистецтву).

Т. Г. Шевченко.— *Муха М. К.*

Бандурист.— *Муха М. К.*

Горькнй.— *Оксенгендлер* (самоук, дружина службовця. Київ).

Пісня про сокола.— ***Романішин*** (самоук, стахановець, науково-дослідна експериментальна майстерня індустріального інституту).

Горький (дерево).— ***Мейер А. І.*** (самоук села Онуприївки, Тальнівського р-ну).

М. Горький (дерево).— ***Ткаченко Й. Ф.***

ЗІУ

ЗМІСТ

Стор.

Передмова 5
Про О. С. Пушкіна 7
Про Т. Г. Шевченка 21
Про О. М. Горького 37
Ілюстрації 81

314

50 000
4125 69/194

Ціна в палітурці
4 крб. 75 коп.